

Εικόνα 1.

Το κτήριο της Ιονίου Ακαδημίας στο οποίο στεγάζεται σήμερα η Πρυτανεία του Ιονίου Πανεπιστημίου.

Η στοιχειώδης και η μέση εκπαίδευση στα νησιά του Ιονίου 1797-1864

Νικόλαος Κ. Κουρκουμέδης

Τη βενετική διοίκηση ακολούθησε εκείνη των Γάλλων δημοκρατικών (1797-1799), η οποία, παρά την συντομία της, υπήρξε γόνιμη πολιτικά, κοινωνικά, και εθνικά. Ειδικότερα στον τομέα της εκπαίδευσης εκδόθηκαν διατάγματα για τη διοργάνωσή της, ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα που θα δημιουργούσε συνειδητούς πολίτες κι έγιναν προσπάθειες για τη λειτουργία δημόσιων (γαλλικών) σχολείων. Το νομοθετικό πλαίσιο που καθορίστηκε για την Παιδεία, με την παρέμβαση των Γάλλων (πρώτα από το Κερκυραϊκό Προσωρινό Δημαρχείο, τις αποφάσεις του οποίου ακολούθησαν τα αντίστοιχα Δημαρχεία των άλλων νησιών), είχε ως εξής¹:

Στις 29 Ιουνίου/10 Ιουλίου 1797 (22 Messidorl'an VI) αποφασίστηκε να υπαχθεί η δημόσια εκπαίδευση στο έβδομο τμήμα του Προσωρινού Δημαρχείου. Με αυτή τη διάταξη, για πρώτη φορά στον ελληνικό χώρο, η εκπαίδευση απετέλεσε κλάδο της δημόσιας διοίκησης. Στις 26 Οκτωβρίου/6 Νοεμβρίου 1797 (16 Brumairel'an VI) αποφασίστηκε η δήμευση των προσόδων των δύο χριστιανικών δογμάτων υπέρ της δημόσιας εκπαίδευσης και δύο ημέρες αργότερα να ενημερωθούν με προκήρυξη οι ενοικιαστές τους να μην καταβάλουν τα ενοίκια στους παλαιούς κατόχους (αργότερα τους υποδείχθηκε το δημόσιο ταμείο)². Ακολούθως μετά την ένταξη των νησιών στη Γαλλική Δημοκρατία

με τη συνθήκη στο Καμποφόρμιο στις 17 Οκτωβρίου 1797 v.n. (CampoFormio, 25 Ventôsel'an VI) με διάταγμα του Βοναπάρτη, που εκδόθηκε στις 17 Brumaire l'an VI (7 Νοεμβρίου 1797), καθορίστηκε: «...ένα παρισινό κολέγιο να κρατήσει τριάντα θέσεις για την εκπαίδευση των ευπορότερων παιδιών του τόπου. Αυτά δεν πρέπει να είναι μικρότερα των δέκα και μεγαλύτερα των δεκαπέντε ετών. Θα τα προτείνουν οι επίτροποι των νομών από συμφώνου με τον στρατιωτικό διοικητή...».

Επιτέλους, στις 15/26 Δεκεμβρίου 1797 (6 Nivôsel'an VI), σε εφαρμογή των παραπάνω αποφασίστηκε και η λειτουργία σχολείων: «... Η κεντρική διοίκηση αποφασίζει, λόγω της διαφοράς της γλώσσας, αφ' ου αι Ιόνιοι Νήσοι αποτελούν μέρος της Γαδδίας, όπως ιδρυθούν εις πάσαν έδραν δήμου δύο σχολεία Γαδδικής γλώσσας, διδασκομένης υπό διδασκάλων κατεχόντων και την Ιταδικήν. Προς τούτο προσακαθεί πάντας τους ποδίτας του νομού να αναφέρωσιν εις το γραφείον της διοικήσεως τους νέους οίτινες επιθυμούν να επωφεληθώσιν. Ούτοι όμως οφείδουσι να είναι γνώσται της Ιταδικής. Η διάρκεια της φοιτήσεως ορίζεται ετησία. Ουδείς νέος θα δικαιούται να ζητήσει να αποσταδή εις Παρισίους προς εκπαίδευσιν, συμφώνως προς την απόφασιν του Διευθυντηρίου, εάν δεν ενεγράφη και διήκουσεν επιτυχώς τα μαθήματα του σχολείου τούτου. Επίσης οι απόφοιτοι θα προτιμώνται προκειμένου να προσδηφθώσιν υπάλληλοι διαφόρων υπηρεσιών. Εις τους αριστεύοντας μαθητάς θα απονέμονται βραβεία, καθώς επίσης και εις τους επιδεικνύον-

1. ΕΡΜΑΝΝΟΣ ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Τα Επάνησοσ*, 70-71. ΣΠΥΡΙΔΩΝ Μ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ, *Περί της εκπαίδευσεωσ* σ. 23-27. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η Εκπαίδευση* (2002), σ. 47-49. Ο ΙΔΙΟΣ, *Η εκπαίδευση* (2021), σ. 27-35. ΔΗΜΗΤΡΗΣ Δ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, *Η αγωγή*, σ. 262-275.
2. ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ/ ΑΡΧΕΙΑ ΝΟΜΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ/Δημοκρατικοί Γάλλοι/ Φακ. 10/Υποφ.55.

τας *σχολών διδασκάλους...*»³.

Στην Κέρκυρα τα εγκαίνια του σχολείου έγιναν στις 5/16 Ιανουαρίου 1798, (27 Nivosel' anV) στη δημιουργημένη καθολική μονή του Αγίου Φραγκίσκου με διευθυντή τον πολίτη Βιβώ (cit. B. Vivote)⁴ και δυο ημέρες αργότερα εκδόθηκε από την Κεντρική Διοίκηση του Νομού Κανονισμός λειτουργίας «δια τας ιδρυόμενας σχολάς της γαλλικής γλώσσας», τον οποίο πρώτος παρουσίασε ο Σπυριδών Μ. Θεοτόκης⁵: «Έχοντες υπ' όψει ότι εις τας ιδρυόμενας σχολάς της Γαλλικής γλώσσας είναι αναγκαίος ο κανονισμός. Έχοντες υπ' όψει ωσαύτως ότι η Γαλλική γλώσσα εις τον νομόν τούτον οφείλει να είναι η λαλουμένη γλώσσα και ουχί γλώσσα μόνον εκπαιδευσεως, Αποφασίζεται: [...] 2^ο. Το σχολείον διαιρείται εις δυο τάξεις. Εν τη πρώτη θα εισαχθώσι οι γνωρίζοντες ανάγνωσιν και δύνανται να προφέρωσι άνευ της βοήθειας του διδασκάλου, εν τη Δευτέρα, οι μη έχοντες τας γνώσεις ταύτας. 3^ο. Τα μαθήματα θα παραδίδονται προ και μετά μεσημβρίαν, εις αμφοτέρας τας τάξεις από της 9^{ης} πρωινής μέχρι και της 11.30 πμ και από της 2ας μέχρι της 4^{ης} μμ. 4^ο. Εις αμφοτέρας τας τάξεις θα τηρείται απόλυτος πειθαρχία. 5^ο. Οι μαθηταί οφείλουσι να προσέρχονται πάσας τας ημέρας πλην των Κυριακών και των Δεκάδων⁶ [...] 8^ο. Η Γραμματική θα διδάσκεται δια πινάκων προς ευκολίαν των μαθητών⁷ [...] 12^ο. Από καιρού εις και-

ρόν μέλος της διοικήσεως θα μεταβαίνει εις τας παραδόσεις, όπως βεβαιωθή περί της προόδου των μαθητών...».

Κατά τον Χιώτη: «...ομοιότυπον σχολείον κατηρτίσθη εν εκάστη νήσω...»⁸, κατά δε τον Δε Βιάζη: «...Σχολεία δημοτικά ιδρύονται. Πτωχά παιδιά δια κλήρου εξεπαιδεύοντο δωρεάν. Ήρχισεν η εκπαίδευσις να θεωρηθή αναγκαία και δια τον λαόν. Οι δημοκρατικοί Γάλλοι συνηγόρουν υπέρ της λαϊκής μορφώσεως...»⁹. Ασφαλείς πληροφορίες όμως υπάρχουν μόνον για την Ζάκυνθο, όπου τότε διορίσθηκαν ως (δημόσιοι) δάσκαλοι ο Δομίνικος Ορτολάνης και ο Σπυριδών Μαρκέτης, εκδόθηκε διαταγή με την οποία «*δεκαπέντε πτωχά παιδιά, που θα είχαν επιδεγεί με κλήρο, θα φοιτούσαν δωρεάν στο σχολείο*» και τοποθετήθηκε, τις αρχές του Απριλίου 1797, επόπτης της εκπαίδευσεως ο φιλέλληνας Πέτρος-Αυγουστίνος Γκυσ (Pierre-Augustin Guys), ο οποίος μάλιστα καθόρισε και την απονομή βραβείων¹⁰. Για την Κεφαλονιά γνωρίζουμε από βιογραφίες (π.χ. του Καραντινού) ότι το αντίστοιχο σχολείο λειτούργησε στο Κάστρο του Αγίου Γεωργίου, στη δημιουργημένη μονή του αγίου Φραγκίσκου.

Ατυχώς, η συντομία της περιόδου δεν επέτρεψε στις δημοκρατικές αρχές να ολοκληρώσουν το πρόγραμμά τους για την εκπαίδευση. Εν τούτοις η μετατόπιση που πέτυχαν πρωτίστως της ευθύνης,

3. ΣΠΥΡΙΔΩΝ Μ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ, *Περί της εκπαίδευσεως* σ. 26-27. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η Εκπαίδευση* (2002), σ. 48.
4. ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ/ ΑΡΧΕΙΑ ΝΟΜΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ/Δημοκρατικοί Γάλλοι/ Δέσημ 2/ Φακ. 18. ΓΙΩΡΓΟΣ ΖΟΥΜΠΟΣ, *Η εκπαίδευση*, σ. 9.
5. ΣΠΥΡΙΔΩΝ Μ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ, *Αναμνηστικόν* σ. 22. Ο ΙΔΙΟΣ, *Περί της εκπαίδευσεως* σ. 26. ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ/ΑΡΧΕΙΑ ΝΟΜΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ/Δημοκρατικοί Γάλλοι/ Φακ 11/Υποφ. 55/φ. 31γ-32γ.
6. Η δεκάδα ήταν ημέρα αργίας του Γαλλικού δημοκρατικού ημερολογίου.
7. Αν εννοεί αλληλοδιδασκτικών πινάκων, η πληροφορία έρχεται σε αντίθεση με την είδηση του Χιώτη ότι: «Εδιδάσκοντο η γραφή, ανάγνωσις και αριθμητική συνδιδασκτικώς, τα Γαλλικά και η γυμναστική υπό στρατιωτικών αξιωματικών», ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΙΩΤΗΣ, *Ιστορικά* τ. 6^{ος}, σ. 221. Για την στρατιωτική εκπαίδευση ειδικότερα βλ. ΔΗΜΗΤΡΗΣ Δ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, *Η αγωγή*, σ. 271-273.
8. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΙΩΤΗΣ, *Ιστορικά*, σ. 221-222.
9. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΔΕ ΒΙΑΖΗΣ, *Η Εκπαίδευσις*, σ. 394-395.
10. Φρόντισε επίσης να τυπωθεί στο κυβερνητικό τυπογραφείο της Κέρκυρας το «Chanson. Pour la Distribution des Prix de l'École Publique Française a Zante». ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΔΕ ΒΙΑΖΗΣ, *Η Εκπαίδευσις*, σ. 392-394. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η Εκπαίδευση* (2020), σμ 101. ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, *Η Αγωγή*, σ. 274, 722.

ακολουθώς του ενδιαφέροντος γι' αυτήν, από την Οικογένεια στην Κοινότητα υπήρξε καινοτομία. Όπως επίσης νεωτερισμός υπήρξε η ανατροφοδότηση του θεσμού του κοινοτικού σχολείου, που περιστασιακά είχε πάψει να υφίσταται, με το σκεπτικό ότι δεν αποτελούσε ευεργέτημα παρεχόμενο στους προνομιούχους αλλά δυνατότητα προσφερόμενη σε όλους τους πολίτες (δίνοντας την ευκαιρία να φοιτήσουν δωρεάν, ύστερα από κλήρωση, σε εκείνους που δεν είχαν την οικονομική ευχέρεια). Αυτά διευρύνθηκαν με την τοποθέτηση εντεταλμένου ελεγκτή της παιδείας, που ενεργούσε σύμφωνα με νομοθετημένο κανονισμό. Με αυτόν τον τρόπο, αφενός εισήγαγαν νέες ιδέες στην εκπαιδευτική διαδικασία, αφετέρου εγκαινίασαν μια άλλων ευκαιριών και δυνατοτήτων εποχή. Καθώς στην επανησιακή κοινωνία είχαν πλέον εγκατασταθεί οι συνθήκες, οι οποίες δημιουργούσαν βεβαιότητες για την αξία της εκπαίδευσης και την ανάγκη υποστήριξής της από το Κράτος, πολλές από τις ιδέες, που η γαλλική δημοκρατική διοίκηση εισήγαγε, συναντώνται και στις επόμενες. Οι νοοτροπίες που αυτή εισήγαγε και οι συμπεριφορές που επέτρεψε, διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο, μετασχηματίζοντας την κοινωνία και εμπλουτίζοντάς την με νέες αξίες, προσδοκίες και επιδιώξεις. Αυτές άρχισαν να πρωτοεφαρμόζονται κατά την περίοδο της Ρωσο-Οθωμανικής επιτροπείας (1799-1800) και της Επτανήσου Πολιτείας (1800-1807), του πρώτου νέου κράτους Ελλήνων.

Η προσωρινή Γερουσία υπό την πίεση της «διακοίνωσης» του ναυάρχου Ουσακώφ¹¹ της 2/13 Ιουνίου 1799, πολύ ενωρίς (στις 7/18 Ιουνίου 1799) νομοθέτησε την ίδρυση δευτεροβάθμιου σχολείου «Γυμνάσιον» και κατώτερων σχολείων σε όλα τα νησιά και καθόρισε τον τρόπο λειτουρ-

γίας της δημόσιας και της ιδιωτικής εκπαίδευσης¹². Όμως η δημοσιονομική στενότητα και οι πολιτικές αρρυθμίες, παρά το γεγονός ότι στο προοίμιο του νομοσχεδίου είχε γίνει πρόσκληση προς τους λογίους να διδάξουν δωρεάν, δεν επέτρεψαν σε αυτή την φάση την υλοποίηση των προθέσεων. Αλλά ούτε και οι προκηρύξεις του πληρεξούσιου του τσάρου Γεώργιου κόμη Μοτσενίγου της 11^{ης}/23^{ης} Δεκεμβρίου 1802 και 18^{ης}/30^{ης} Μαρτίου 1803 είχαν αποτελέσματα, παρόλο το ότι στο σχέδιο διόργανωσης της εκπαίδευσης, που πρότεινε, προέβλεπε την αντιμετώπιση των δαπανών με την εκμετάλλευση των κληροδοτημάτων και των εκκλησιαστικών κτημάτων¹³. Τελικά η Γερουσία διέταξε τη «Γενική Διεύθυνσή» της να υποβάλει την άποψή της με εισηγητική έκθεση, πράγμα που έγινε στις 27 Απριλίου/19 Μαΐου 1803. Βασισμένη σε αυτήν η Γερουσία εξέδωσε αυθημερόν θέσπιση, με το οποίο οι τοπικές κυβερνήσεις διατάσσονταν να ερευνήσουν την κατάσταση και τα εισοδήματα των μονών, με σκοπό να χρησιμοποιηθούν στη δημόσια εκπαίδευση. Στο θέσπιση γινόταν ιδιαίτερη αναφορά στα ευεργετικά αποτελέσματα της παιδείας: «...*Να καταστούν ωφέλιμοι και ικανοί όσοι οι νέοι των Επτανήσων, όδων των κοινωνικών τάξεων και να δυνηθούν να υπηρετήσουν την Εκκλησία, το Κράτος, την Οικογένεια και την Κοινωνία και να διαδώσουν τα φώτα του Ποδημοίου με την καλλιέργεια της Παιδείας, η οποία είναι η μόνη ικανή να αποδώσει λειτουργούς άξιους των προσδοκιών του Έθνους και της Ποδημίας...*»¹⁴.

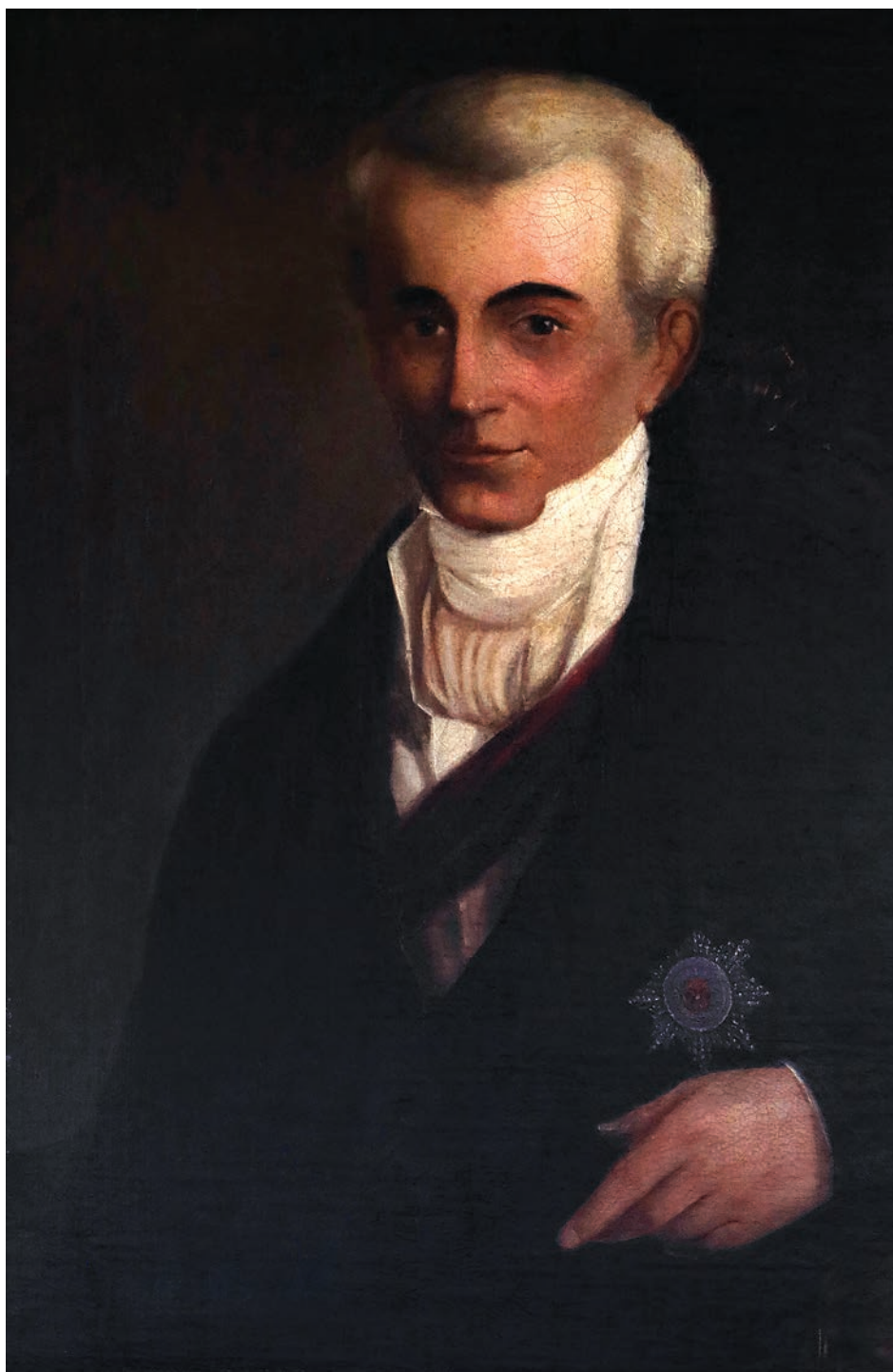
Στην αποτελεσματική τροπή των πραγμάτων συνετέλεσε η δυναμική ανάμειξη του Γραμματέα της Επικράτειας Ιωάννη κόμη Καποδίστρια. Αυτός, παρατηρώντας τις αδυναμίες της διοίκησης, υπέβαλε στις 14/26 Ιουνίου 1803 εισηγητική έκθεση, με την οποία έπεισε την Γερουσία να εκδώσει αυθη-

11. Фёдор Фёдорович Ушаков.

12. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η Εκπαίδευση* (2002), σ. 60.

13. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΘΕΟΤΟΚΗΣ, *Περί της εκπαίδευσως*, 38-40. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η Εκπαίδευση*, (2002), σ. 62-63.

14. ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ/ΑΡΧΕΙΑ ΝΟΜΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ/ΑΡΧΕΙΟ ΙΟΝΙΟΥ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ/κιβώτιο 194/αρ. 32. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΘΕΟΤΟΚΗΣ, *Περί της εκπαίδευσως* σ. 42. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η Εκπαίδευση*, (2002), σ. 63.

Εικόνα 2.
Ο Ιωάννης Καποδίστριας.
Αναγνωστική Εταιρία
Κέρκυρας .

μερόν θέσπισμα, σύμφωνα με το οποίο θα λειτουργούσε επιμορφωτική σχολή για τα στελέχη της διοίκησης, που υπηρετούσαν ως δόκιμοι (esercenti)¹⁵. Στη Σχολή προσκλήθηκαν να διδάξουν οι: Γαβριήλ Στάμπλε Παγάνος (Φιλοσοφία και Ηθική), Καίσαρ Πελλεγκρίνης (Μαθηματικά), Χριστόφορος Περραιβός (Ελληνικά, «την Εθνικήν Γλώσσα»), ιερέας Ανδρέας Ιδρωμένος (ανώτερη Γραμματική και Φιλολογία), Αντώνιος Σιγισμόνδος Πάκμορ (Καλλιγραφία), ενώ στον Καποδίστρια ανατέθηκε η σύνταξη Κανονισμού των μαθημάτων και της μεθόδου διδασκαλίας¹⁶.

Το Σύνταγμα της 23^{ης} Νοεμβρίου/ 5^{ης} Οκτωβρίου 1803 είναι εκείνο που προώθησε τα εκπαιδευτικά του κράτους¹⁷. Με το άρθρο 73, παράγραφοι 5 και 6 καθόρισε: «*Το Νομοθετικό Σώμα με τις προαναφερθείσες διαδικασίες και εισηγήσεις δεσπίζει: [...] 5. Τη δεσμοδέτηση, τη διατήρηση και τη βελτίωση της Δημόσιας Εκπαίδευσης, η βάση της οποίας θα είναι τα πρωτοβάθμια σχολεία της κάθε Νήσου και κέντρο της ένα εθνικό Γυμνάσιο των επιστημών, των γραμμάτων και της ναυτικής τέχνης εγκατεστημένο στη Νήσο της Κεφαλλονιάς [...] 6. Την εδραίωση ή τη συντήρηση και τη βελτίωση των Δημόσιων Ιδρυμάτων εδευδερίων και χειρονακτικών Τεχνών, καθώς και των βασικών αρχών της γεωργίας και του εμπορίου...»*, με το άρθρο 113: «*... Η δρησκεία, η παιδεία (l'istruzione) και η δημόσια εκπαίδευση (l'educazionepubblica), τα χρήσιμα για τις επιστήμες και τις τέχνες ιδρύματα (stabilimenti), το εμπόριο και η ναυτιλία είναι υπό την άμεση εξουσία και προστασία της Γερουσίας»* και με το άρθρο 211 «*Άπό τοῦ ἔτους 1 8 1 0 οὐδέις δύναται νά ἐκλεγῆ τὸ πρῶτον δημόσιος ὑπάλληλος ἐάν δέν γνωρίζη νά γράφῃ καί νά διαβάζη εἰς τήν κοινήν ὀμιλουμένην ἐθνικήν ἑλληνικήν γλῶσσαν. Ἀπό τοῦ ἔτους 1 8 2 0 ἡ γλῶσσα αὕτη θά χρησιμοποιεῖται εἰς πάντα τὰ δημόσια ἔγγραφα»*. Από το 1810 θα έπρεπε

15. ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ, Ιστορία, τ. 2, σ. 126. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΘΕΟΤΟΚΗΣ, *Περί της εκπαίδευσως* σ. 45. ΣΠΥΡΙΔΩΝ Δ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ, *pass.* ΕΛΕΝΗ ΚΟΥΚΟΥ, σ. 1-15. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η Εκπαίδευση*, (2002), σ. 63-64, σημ 23. ΓΑΚ/ΑΝΚ/ΑΙΓ/ κιβώτιο 194/αρ. 145.
16. Τις Προσκλήσεις βλ εις ΓΑΚ/ΑΝΚ/ΡΩΣΣΟΤΟΥΡΚΟΙ/Φ.43 (λυτά έγγραφα). Inspector delle Pubbliche Scuole. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η Εκπαίδευση*, (2002), σ. 68. Ο ΙΔΙΟΣ, «Η εκπαίδευση», (2019), σ. 473-474.
17. ΔΑΥΙΔ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Πρόταση*, σ. 595- 608.

επίσης να είχε ολοκληρωθεί η νομοθέτηση για την στοιχειώδη εκπαίδευση. Σημειώνεται ότι στην έκθεση προς την Συντακτική επιτροπή που προτάσσεται στο Σύνταγμα, η βουλευτική επιτροπή αναφέρει σχετικά για την ελληνική γλώσσα ότι: «... *Ωφείδει να ανακαθεσθεί εις την Επικράτειαν η ευγενής, η πλουσία και αρμονική ελλητική διάλεκτος, εξόριστος γενομένη υπό της ποδυχρονίου δεσποτείας των Ενετών και να γίνει η γλώσσα της διοικήσεως και ο διερμηνεύς των ενεργειών ποδίων...*».

Στις 1/13 Φεβρουαρίου 1804 κυρώθηκε από το Νομοθετικό Σώμα ο Νόμος για τα δημόσια σχολεία, (*Leggesoprala Pubblica Istruzione. Scuole Primarie, ton* υπογράφει ο Καποδίστριας). Αυτός καθόριζε την ίδρυση από δύο τετρατάξιων Προκαταρκτικών σχολείων στην Κέρκυρα, την Κεφαλονιά και τη Ζάκυνθο και από ένα τριτάξιο στα τέσσερα μικρότερα νησιά, στα οποία θα διδάσκονταν: «στοιχεία της ελληνικής και της ιταλικής γλώσσας, λίγα γαλλικά και εγκύκλια μαθήματα, στοιχεία αριθμητικής, ανάλυση του Συντάγματος του κράτους και των κρατικών Κωδίκων, στοιχεία της Λατινικής γλώσσας, Λογικής και Γραμματολογίας, Ρητορική, Στοιχεία Γεωμετρίας, τα κυριώτερα φυσικά φαινόμενα και φυσικά προϊόντα»¹⁸. Οι δάσκαλοι διορίζονταν ύστερα από εξετάσεις για μια οκταετία, που στην συνέχεια ανανεωνόταν και παύονταν μόνο για ανηθικότητα και αμέλεια. Οι γονείς κατέβαλαν ως δίδακτρα 3 τάλιρα τον χρόνο και οι άποροι απαλλάσσονταν από το 1/5 του ποσού. Ο Νόμος προέβλεπε επίσης την ίδρυση ιδιωτικών σχολείων. Στις 16/28 Φεβρουαρίου 1804 η Γερουσία προσέθεσε άρθρο που αφορούσε την διδασκαλία των ελληνικών και των ιταλικών και στις 11/23 Μαΐου 1804 εξέδωσε τα θεσπίσματα 97 και 99. Με το

πρώτο θέσπισμα, που επίσης υπογράφει ο Καποδίστριας ως (τοπικός) «Επιθεωρητής της Εκπαίδευσης», ανατέθηκε στον ιερέα Ανδρέα Ιδρωμένο που είχε προσκληθεί από την Ήπειρο για να διδάξει: «...*να αφιερώση τας προσπαθείας του εις την γραμματικήν, φιλοσοφικήν και δρησκευτικήν εκπαίδευσην των αξίων μορφώσεως ιερέων της πόδεως και όλης της νήσου Κερκύρας καθώς και των μελλόντων να περιβηθούν το ιερατικό σχήμα...*», μέτρο που στη συνέχεια εκτάθηκε και σε υποψηφίους από τα άλλα νησιά. Επίσης ανατέθηκε στον καταγόμενο από την Πιερίακαι συνεργάτη του Ρήγα Φεραίου, Χριστόφορο Περραιβό, η διδασκαλία των νέων ελληνικών σε δημοσίους υπαλλήλους¹⁹. Με το δεύτερο θέσπισμα, αποφασίστηκε η σύσταση σαράντα σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης σε όλο το κράτος, σε αναλογία όμοια με εκείνη που τα νησιά αντιπροσωπεύονταν στη Γερουσία. Με αυτό δόθηκαν επίσης οδηγίες για την διοργάνωσή τους σε ναούς και καθορίστηκε η αντιμετώπιση των εξόδων από το Εθνικό ταμείο, σε χρέωση του ποσού που είχε στείλει ο Τσάρος για να ενισχύσει τα οικονομικά της Πολιτείας.

Στις 8/20 Σεπτεμβρίου 1804 εκδόθηκε από την Γερουσία ένα ακόμα θέσπισμα, το οποίο προέβλεπε την ίδρυση του «Εθνικού Γυμνασίου» στην Κέρκυρα²⁰, για τις ανάγκες όλου του Κράτους και Ναυτική Σχολή στην Κεφαλονιά. Επίσης στις 8/20 Ιανουαρίου 1805 (ύστερα από νέα παρέμβαση του Μοτσενίγου) αποφασίστηκε η εφαρμογή των προηγουμένων αποφάσεών της για τη δήμευση μονών ή την επιβάρυνση των εισοδημάτων τους με εισφορές υπέρ της εκπαίδευσης²¹. Σημειώνεται ότι οι περισσότερες από αυτές τις μονές και με τις προηγούμενες διοικήσεις είχαν αντίστοιχες επιβαρύνσεις.

18. Το τριτάξιο της Λευκάδας ακολουθούσε το πρόγραμμα των μεγαλύτερων νησιών, τα υπόλοιπα είχαν μικρότερο πρόγραμμα. ΠΑΝΟΣ Γ. ΡΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ, *Η εκπαίδευση*, σ. 61. ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ, σ. 102-103.

19. ΓΑΚ/ΑΝΚ/ΑΠ/Κιβώτιο 198/αρ. 97. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΘΕΟΤΟΚΗΣ, *Περί της εκπαίδευσως*. 46. ΕΛΕΝΗ ΚΟΥΚΟΥ, σ. 7. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η Εκπαίδευση*, (2002), σ.65. ΔΑΥΙΔ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, pass.

20. Αργότερα, στο νομοθέτημα της 22ας Ιανουαρίου/2 Φεβρουαρίου 1806, συναντάται ως Κολλέγιο που θα λειτουργούσε σε όποιο νησί θα ήταν «*ωφέλιμο και ταιριαστό*».

21. ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ, σ. 102-103. Ο ΠΑΝΟΣ Γ. ΡΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ, *Η εκπαίδευση*, σ. 61 χρονολογεί 18 Φεβρουαρίου 1804 π.π. ΕΡΜΑΝΝΟΣ ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Επιάνησος Ποδηεία*, σ. 137-138, παραπέμπει στο ΜΟΝΙΤΟ-RESETTINSULARE, φ. 33, 35. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΔΕ ΒΙΑΖΗΣ, *Η εκπαίδευσις*, σ. 407. ΔΑΥΙΔ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, pass.

Στις 20 Μαρτίου 1805 η Γερουσία ανακοίνωσε την ίδρυση των πρωτοβάθμιων σχολείων στο Κράτος, τα οποία θα λειτουργούσαν σύμφωνα με κανονισμό που θα εξέδιδαν οι τοπικές κυβερνήσεις και σ' αυτόν θα συμμορφώνονταν και τα ιδιωτικά σχολεία²². Στις 23 Οκτωβρίου 1805 η Γερουσία αποφάσισε επίσης την ίδρυση σχολείων στη Λευκάδα, τη Ζάκυνθο και τα Κύθηρα. Την επόμενη χρονιά, στις 22 Ιανουαρίου/2 Φεβρουαρίου 1806 και πάλι ύστερα από πιέσεις του Μοτσενίγου, το Τμήμα Εσωτερικών υπέβαλε στη Γερουσία Κανονισμό της Δημόσιας Εκπαίδευσης, ο οποίος ρύθμιζε τις δυο βαθμίδες της²³:

Τα δεκαέξι άρθρα των Γενικών Διατάξεων του Κανονισμού καθόριζαν:

Την παροχή δωρεάν δημόσιας εκπαίδευσης, στοιχειώδους και προκαταρκτικής, σε όλα τα παιδιά της Πολιτείας. Την πρώτη θα την παρείχαν με τα *Ενοριακά σχολεία*, οι εφημέριοι και άλλοι εκκλησιαστικοί λειτουργοί των ενοριών των πόλεων και της εξοχής στις εκκλησίες τους, με αμοιβή από το Κράτος ανάλογη με τα αποτελέσματά τους. Οι ιερείς θα δίδασκαν εκτός της Κατήχησης και της εξήγησης του Ευαγγελίου που ήταν έως τότε υποχρεωμένοι, την ανάγνωση και τη γραφή της λαϊκής Ελληνικής γλώσσας και όσοι μπορούσαν, τις τέσσερις πράξεις της Αριθμητικής. Τη δεύτερη θα την παρείχαν τα *Προκαταρκτικά σχολεία* με καθηγητές που θα προσλαμβάνονταν με δημόσιο διαγωνισμό, σε ιδιαίτερα δημόσια κτήρια και σε τρία τμήματα: Της Γραμματικής, σε δυο τάξεις για την σπουδή της Αρχαίας Ελληνικής, της κοινής Λατινικής, της Ιταλικής και με κάποιες προϋποθέσεις της Γαλλικής γλώσσας. Της Φιλολογίας για την σπουδή της Ποίησης, της Ρητορικής, της Ιστορίας και της Γεωγραφίας. Και της Φιλοσοφίας για την σπουδή της Λογικής, της Μεταφυσικής, της Αριθμητικής, της Γεωμετρίας, της

Ηθικής και των αρχών της Φυσικής. Οι ιδιαίτερες τοπικές συνθήκες θα καθόριζαν το είδος της εκπαίδευσης και την πληρότητα των σπουδών, γιατί ενώ στα μεγαλύτερα νησιά Κέρκυρα, Κεφαλονιά, Ζάκυνθο και Λευκάδα υποχρεωτικά έπρεπε να λειτουργούν όλα τα τμήματα, στα μικρότερα Κύθηρα, Ιθάκη, Παξοί ήταν δυνατό να λειτουργούν μόνο τα δυο πρώτα, έως ότου οι περιστάσεις θα επέτρεπαν την λειτουργία του τρίτου. Τους καθηγητές τους επέλεγαν οι τοπικές κυβερνήσεις και τους διόριζε η Γερουσία με θητεία έξι χρόνων. Σε αυτούς παραχωρούνταν αποδοχές ανάλογες με την ποιότητα και την αξία τους και αξιοπρεπής κατοικία κοντά στο σχολείο. Όφειλαν όμως να συμμορφώνονται με τις κρατικές αποφάσεις για την εκπαίδευση και σε περίπτωση που επιθυμούσαν να αποχωρήσουν, πριν την λήξη της θητείας τους, να το δηλώσουν ένα εξάμηνο πριν. Όποιος καθηγητής, μετά τη λήξη της θητείας του, παρουσίαζε απόφοιτους αξιόλογους ή κάποιον ικανό να διορισθεί ως καθηγητής, θα επιβραβευόταν με χρηματικό ποσό και με ανανέωση της θητείας. Η Κυβέρνηση μπορούσε να αρνηθεί την ανανέωση εάν υπήρχαν ουσιαστικοί λόγοι ηθικής ή κακής διαγωγής στο σχολείο. Μετά από τέσσερις ανανεώσεις της θητείας (24ετία), ο καθηγητής έπαιρνε ένα επιμίσθιο ίσο με το μισό του βασικού μισθού του «εν ενεργεία». Η Κυβέρνηση σκόπευε επίσης να ιδρύσει ένα Κολλέγιο, σε όποιο νησί θα ήταν «*ωφέλιμο και ταιριαστό*».

Τα δέκα άρθρα των διατάξεων του Κανονισμού, για τη στοιχειώδη εκπαίδευση στα *Ενοριακά σχολεία* των πόλεων και της εξοχής καθόριζαν ότι:

Οι Επίτροποι των εκκλησιών και οι Έφοροι των χωριών (κάποι, δημογέροντες) όφειλαν να συντάξουν κατάλογο των παιδιών της περιοχής τους, που είχαν ηλικία 6 έως 7 ετών, σε δυο αντίγραφα και να τα παραδώσουν, ένα στον Επιθεωρητή της Εκ-

22. [ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΚΑΛΑΪΤΖΗ], σ. 37, 38.

23. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΘΕΟΤΟΚΗΣ, *Περί της εκπαίδευσως*, σ. 51-54. ΠΑΝΟΣ Γ. ΠΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ, *Η εκπαίδευση*, σ. 66-77. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η Εκπαίδευση*, (2002), σ. 67-74. ΔΑΥΙΔ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, σ. 595- 608. Στο μεταξύ ο Καποδίστριας έκανε κάθε απαιτούμενη ενέργεια ώστε να λειτουργήσει το «Προσωρινό Σχολείο της μονής της Τενέδου» στο οποίο φοίτησαν υπάλληλοι από όλα τα νησιά Βλ. ΓΑΚ/ΑΝΚ/ΑΙΓ/Κιβώτιο 198/αρ.218 και ΓΑΚ/ΑΝΚ/ΑΙΓ/ΕΠ/φρακ. 192/αρ 109.

παίδευσης και ένα στους ιερείς που θα δίδασκαν. Ειδικά την πρώτη φορά εφαρμογής του συστήματος ήταν δυνατό να γίνουν δεκτά παιδιά έως 12 ετών. Οι ιερείς δεν μπορούσαν να αρνηθούν την φοίτηση σε κανένα παιδί, είτε αυτό ήταν γραμμένο στον κατάλόγό τους, είτε προερχόταν από άλλη ενορία. Κάθε μήνα οι Επίτροποι και οι Έφοροι, που επίπτευαν τα σχολεία, ήταν υποχρεωμένοι να αναφέρουν στον Επιθεωρητή Εκπαίδευσης την κατάσταση του σχολείου, την απόδοση των δασκάλων και την ανελλιπή φοίτηση των μαθητών. Οι δάσκαλοι των ενοριακών σχολείων θα δίδασκαν πέντε ημέρες την εβδομάδα (Δευτέρα, Τρίτη, Τετάρτη, Παρασκευή και Σάββατο) εκτός εορτών και αργιών, τρεις ώρες το πρωί και δύο μισοί το απόγευμα. Σε περίπτωση μικρής απουσίας τους θα αναπληρώνονταν για την ευταξία, από άλλο κληρικό ή τον πρωτόσκολο μαθητή, χωρίς επιβάρυνση του Δημοσίου. Κάθε απουσία όμως μαθητή θα αναφερόταν στους Επιτρόπους και τους Εφόρους, για να υπάρχει «φραγμός στην αδιαφορία των γονέων και στην κακή τάση των μαθητών». Άλλωστε κανείς μαθητής δεν μπορούσε να εγκαταλείψει τελείως το σχολείο. Σε σοβαρές περιπτώσεις οι γονείς ή οι κηδεμόνες όφειλαν να το γνωρίσουν εγγράφως και να αποδείξουν την αιτία στους δασκάλους, τους Εφόρους και τους Επιτρόπους. Αν στην εκκλησία υπηρετούσαν περισσότεροι ιερείς, αυτοί ήταν δυνατόν να ασχολούνται εναλλάξ κάθε εβδομάδα, απολαμβάνοντας την σχετική αμοιβή, όμως σε περίπτωση άρνησής τους απολύονταν αμέσως.

Τα εννέα κεφάλαια των διατάξεων του Κανονισμού, για τα προκαταρκτικά σχολεία καθόριζαν ότι:

(Κεφάλαιο Α'). Οι σπουδές στα τμήματα της Γραμματικής, της Φιλολογίας και της Φιλοσοφίας διαρκούσαν μια πλήρη διετία στο κάθε ένα. Ο μα-

θητής όφειλε να παρακολουθήσει μεθοδικά την διδασκαλία από την πρώτη τάξη, εκτός αν μπορούσε να αποδείξει ότι ήταν ικανός για εισαγωγή σε τάξη μεγαλύτερη, λόγω της ευφυΐας και της προόδου του. Εκτός από την πρώτη φορά εφαρμογής του συστήματος, κανείς δεν θα ήταν δεκτός στην τάξη της Γραμματικής αν είχε περάσει τα 12 ή είχε ηλικία μικρότερη, ανώριμη γι' αυτές τις σπουδές.

(Κεφάλαιο Β'). Το Κράτος θα κάλυπτε τα έξοδα για τα οδοιπορικά, τους μισθούς και τη διαμονή των καθηγητών, τις αμοιβές του Επιστάτη και του ιερωμένου που εξηγούσε το Ευαγγέλιο, την κατασκευή των θρανίων, εδρών και άλλων επίπλων, την συντήρηση του σχολείου, τα τιμητικά μετάλλια που θα απονέμονταν ως βραβεία εις τους αριστούχους, την αγορά σχολικών βοηθημάτων και την τελετή των τελικών εξετάσεων, ενώ υπήρχε η πρόβλεψη να μεταφραστούν στην εθνική γλώσσα διάφορα κλασσικά έργα, χρήσιμα στην εκπαίδευση²⁴.

(Κεφάλαιο Γ'). Η Γερουσία θα εξέλεγε έναν Επιθεωρητή της εκπαίδευσης για κάθε νησί και δυο για την Κεφαλονιά (έναν για το Αργοστόλι και έναν για το Ληξούρι) με συγκεκριμένες αρμοδιότητες. Σε συνεργασία με την τοπική Κυβέρνηση αυτός θα ασκούσε την εποπτεία στα ενοριακά και τα προκαταρκτικά σχολεία (επιθεωρώντας τα δυο φορές τον μήνα) και θα επέλυε τυχόν προβλήματα. Ο Επιθεωρητής θα ήταν επίσης, αρμόδιος για την έκδοση των απαιτούμενων πιστοποιητικών σπουδών και για την πραγματοποίηση των ετήσιων εξετάσεων και της (τελικής) Μεγάλης Ακαδημαϊκής Δοκιμασίας, στην οποία και θα προέδρευε.

(Κεφάλαιο Δ'). Καθορίζονται τα κριτήρια επιλογής και διαδικασίας διορισμού των καθηγητών. Είναι αξιοσημείωτο ότι εκτός των γνώσεων του υπο-

24. Τα μαθητικά βραβεία ήταν τιμητικά μετάλλια (αναφέρονται ως κέρματα ή ως medaglie d'onore) στρογγυλά, χρυσά ή αργυρά (δύο τάξεων) τα οποία στον εμπροσθότυπο είχαν το σύμβολο του νησιού και το όνομά του και στον οπισθότυπο την επιγραφή: τα χρυσά «Η ΒΟΥΛΗ ΤΩΙ ΦΙΛΟΜΟΥΣΩΙ ΝΕΩΙ ΔΙΑ ΤΑΣ ΧΡΗΣΤΑΣ ΕΛΠΙΔΑΣ» και τα αργυρά: «ΤΟΙΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΑΙΣ Η ΕΠΤΑΝΗΣΟΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑ». Τιμητικά μετάλλια θέσπισε και ο Γεώργιος κόμης Μοτσενίγος, τα οποία ήταν χάλκινα και είχαν στον εμπροσθότυπο την κεφαλή της Αθηνάς και την επιγραφή ΕΤΟΣ Π[έμπτω] ΤΗΣ ΙΟΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ με μικρή πλήρη τριήρους και στον οπισθότυπο την επιγραφή Ο ΡΩΣΣΙΚΟΣ ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΣ ΤΩΙ ΝΕΩΙ ΣΠΟΥΔΗΣ ΕΝΕΚΕΝ μέσα σε αντεστραμμένο δρύινο στεφάνι.

ψηφίου, κριτήριο αποτελούσαν επίσης, ο χαρακτήρας και η συμπεριφορά του.

(Κεφάλαιο Ε'). Καθορίζονται τα καθήκοντα και οι υποχρεώσεις των καθηγητών. Αυτοί δεν θα μπορούσαν να απομακρυνθούν, ούτε να αλλάξουν το πρόγραμμα και τη μέθοδο διδασκαλίας, ενώ θα ήταν υποχρεωμένοι να αναφέρουν κάθε απουσία ή αταξία μαθητή και να αναπτύσσουν μια φορά της εβδομάδα ένα μάθημα «χριστιανικής ηθικής εντελώς απαλλαγμένο από θεολογικά ζητήματα». Ειδικότερα οι καθηγητές της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, της φιλολογίας και των γαλλικών, ήταν υποχρεωμένοι να συνθέτουν έμμετρα ή πεζά κομμάτια με θέμα από την αρχαία ελληνική ιστορία, που θα καθόριζε ο Επιθεωρητής, για να απαγγελθούν από τους μαθητές στην (τελική) Μεγάλη Ακαδημαϊκή Δοκιμασία. Ο καθηγητής της Φιλολογίας θα ήταν επιπλέον υποχρεωμένος να διαβάζει κάθε δεύτερο χρόνο, κατά την έναρξη των μαθημάτων, μια «ακαδημαϊκή διατριβή», με θέμα που επίσης θα καθόριζε ο Επιθεωρητής.

(Κεφάλαιο ΣΤ'). Καθορίζονται τα καθήκοντα των μαθητών των προκαταρκτικών σχολείων ως προς την ευταξία, την χρηστοπείθεια και την πρόοδο στα γράμματα, τον σεβασμό, την ευπείθεια και την υπακοή στους καθηγητές, την καλή χρησιμοποίηση του χρόνου, την έγκαιρη παρουσία και την αποφυγή απουσιών. *Οι μαθητές οφείδουν με τη συνειτή και καδή συμπεριφορά τους να δείχνουν δημόσια την αγωγή που παίρνουν στο σχολείο. Και όταν είναι εκτός του σχολείου δεν παύουν να είναι υπό την εποπτεία των δασκάλων και του Επιθεωρητή.*

(Κεφάλαιο Ζ'). Καθορίζονται οι ημέρες και οι ώρες λειτουργίας του σχολείου. Τα μαθήματα διακόπτονται για δυο μήνες, κατά την κρίση του Επιθεωρητή και ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες. Θα πραγματοποιούνται Δευτέρα, Τρίτη, Τετάρτη, Παρασκευή και Σάββατο, με εξαίρεση τις μεγάλες εκκλησιαστικές εορτές και την τελευταία εβδομάδα της Αποκριάς τις εξής ώρες: Το τμήμα Γραμματικής, το πρωί τρεις ώρες και το απόγευμα τρεις, το τμήμα Φιλολο-

γίας το πρωί δύο ώρες και το απόγευμα δυο, το τμήμα Φιλοσοφίας το πρωί δύο ώρες και το απόγευμα δύο. Η Πέμπτη και η Κυριακή ήταν ελεύθερες.

(Κεφάλαιο Η'). Ανατίθεται η σύνταξη εσωτερικού κανονισμού των Προκαταρκτικών σχολείων στον Επιθεωρητή και τους καθηγητές. Ο κανονισμός θα αναφέρεται στην κίνηση και την συμπεριφορά των μαθητών από και προς το σχολείο, τα καθήκοντα του μαθητή που θα τηρεί το απουσιολόγιο, ο τρόπος που θα γινόταν η πρωινή προσευχή, τα βραβεία και οι τιμητικές θέσεις στην τάξη για τους διακρινόμενους για το ήθος και την φιλομάθεια, αλλά και οι ποινές εκείνων που θα παρεκτρέπονταν.

(Κεφάλαιο Θ'). Καθορίζεται ο τρόπος διεξαγωγής των δημοσίων εξετάσεων, οι οποίες διαρκούσαν οκτώ συνεχείς ημέρες, πρωί και απόγευμα, ο τύπος του αποδεικτικού σπουδών, οι βαθμολογίες και ο τρόπος προαγωγής. Επίσης οι διαδικασίες της Μεγάλης Ακαδημαϊκής Εορτής και της επιβράβευσης του άριστου κάθε τάξης με ασημένιο μετάλλιο, ανάλογο με αυτή σε μέγεθος.

Το νομοθέτημα συμπληρώνουν δεκαπέντε πρόσθετα άρθρα, τα οποία αναφέρονται στον σημαντικό ρόλο των κληρικών (ορθόδοξων και καθολικών) στην εκπαίδευση. Ιδιαίτερα για τους ορθόδοξους, γίνεται πρόνοια να διδάσκονται ορισμένες ημέρες, σε κάποια εκκλησία, από έναν θεολόγο «οι αρχές της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας και τα ιερατικά καθήκοντα», έως ότου ιδρυθεί Ιεροσπουδαστήριο για την μόρφωση των αφιερωμένων στην Εκκλησία.

Την ίδια χρονιά έφθασαν στην Κέρκυρα τα βιβλία που είχαν δωρίσει οι αδελφοί Ζωσιμά. Από τον κατάλογο που υπέβαλε στις 8 Αυγούστου, ο Ιωάννης Καποδίστριας ως Επιθεωρητής της δημόσιας σχολής της Κέρκυρας (και υπεύθυνος για την βιβλιοθήκη) γνωρίζουμε τους τίτλους των βιβλίων που τοποθετήθηκαν στη «Βιβλιοθήκη του Γένους» που είχε δημιουργηθεί στο βομβαρδισμένο σήμερα τμήμα της μονής της Παναγίας της Τενέδου²⁵.

25. ΚΩΣΤΑΣ ΔΑΦΝΗΣ (επιμ), Αρχείο, τ. Α' (1976) σ. 291 (το ιταλικό κείμενο σε μετάφραση του Κ. Δαφνή). ΠΑΝΟΣ Γ. ΠΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ, σ. 81.

Ειδικότερα για την Μέση εκπαίδευση, οι σχολές που είχε προβλέψει το θέσπισμα της 23^{ης} Οκτωβρίου 1805 π.π. λειτουργούσαν ως εξής:

Στη δημόσια σχολή της Ζακύνθου οι δάσκαλοι ήταν πέντε: Ο ιερέας Πέτρος Μαρίνος, ο οποίος δίδασκε αρχαία και νέα ελληνικά και ως εφημέριος της Σχολής ήταν επιφορτισμένος τις Κυριακές και τις εορτές να ερμηνεύει το ευαγγέλιο στους μαθητές, που υποχρεωτικά «...εδευουργούντο εις την εκκλησίαν του Αγίου Γεωργίου του Κομούτου, ως ανήκουσα εις την οικογένειαν εἴης κατήγετο ο τότε ηγεμών...». Ο Παύλος Μερκάτης, ο οποίος δίδασκε τα φιλοσοφικά χρησιμοποιώντας το βιβλίο «Στοιχεία Φιλοσοφίας» του Φραγκίσκου Σοάβε (Francesco Soave) και παράλληλα δίδασκε στο σπίτι του τα Μαθηματικά, χωρίς αμοιβή. Ο Διονύσιος Ροΐδης, ο οποίος δίδασκε Λατινικά, Ιταλικά και Αριθμητική και ο Ευτύχιος Φωσιέ (Felix Fauchier) ο οποίος δίδασκε Ιστορία και Γεωγραφία. Επίσης αναφέρεται ότι δίδασκε ο ιερομόναχος Γεωργάνος, ότι επιθεωρητής ήταν ο Διονύσιος Νικολάου Μαρτινέγκος και ότι η επίσημη έναρξη των μαθημάτων έγινε στις 7 Μαΐου 1806 επί πρωτανείας του Νικόλαου Μπλιαρέση. Η παρουσία «πρωτοσκόλων» στις τάξεις μας επιτρέπει την υπόθεση ότι πρέπει να είχε εφαρμοσθεί κάποιος μορφής αλληλοδιδασκτικό σύστημα διδασκαλίας.

Στη Λευκάδα στη (μέση) σχολή δίδασκαν: ο Γεώργιος Σκλαμπάνης Αρχαία και Νέα Ελληνικά με «πρωτόσκολο» τον Αλέξιο Βλαχοδημόπουλο (αντικαταστάθηκε πρώτα από τον Ιωάννη Σκιαδαρέση και στη συνέχεια από τον Ιωάννη Βερούκιο) και ο Ιωάννης Ουασάν (Jean Wassan) Φιλοσοφία, Λατινικά, Γαλλικά, Μαθηματικά, Ιστορία και Ρητορική. Η διοίκηση αναζήτησε δάσκαλο των Ιταλικών, αλλά την πρόλαβαν οι εξελίξεις²⁶. Επιθεωρητής της δημόσιας εκπαίδευσης τοποθετήθηκε ο Δημήτριος Πετριτσόπουλος στις 30 Ιουνίου 1806.

Στα Κύθηρα λειτούργησαν υπό τον έλεγχο του τοπικού επισκόπου τα δυο ενοριακά σχολεία (στη μο-

νή αγίου Θεοδώρου και στη χώρα) και το δημόσιο προκαταρκτικό σχολείο «του Αγίου Μηνά»²⁷.

Για την Κεφαλονιά οι πληροφορίες, που προέρχονται από διαμεσολαβημένες πηγές, είναι ασαφείς και ατεκμηρίωτες, ενώ για τα υπόλοιπα νησιά δεν υπάρχουν ούτε αυτές.

Η περίοδος της ρωσο-οθωμανικής επιτροπείας των Επτανήσων και του πρώτου κράτους Ελλήνων «Επτανήσος Πολιτεία» υπήρξε καθοριστική για τις εξελίξεις: Αφύπνισε την εθνική συνείδηση και αναγέννησε τις ελπίδες του ελληνικού πληθυσμού για την εθνική αποκατάσταση, διαμορφώνοντας σε εθνικά πλαίσια όσα οι Γάλλοι δημοκρατικοί ευαγγελίσθηκαν για την πολιτική και κοινωνική διαπαιδαγώγηση. Τόνισε τα ελληνικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας και ισχυροποίησε τη θέση της ελληνικής παιδείας και γλώσσας, επιτρέποντας να λειτουργήσει η επανησιακή ταυτότητα των κατοίκων ως εθνικός δείκτης. Όλα αυτά συνοψίζονται στη διαπίστωση του αιρετού ηγεμόνα Σπυρίδωνα-Γεωργίου κόμη Θεοτόκη: «*Το Έθνος μας που αναγεννήθηκε απόκτησε όνομα Εδδηνικό, Πατρίδα Εδδηνική και Εδευδερία Εδδηνική...*»²⁸.

Λίγο πριν λήξει η περίοδος, στις 16/28 Δεκεμβρίου 1806, ο Μοτσενίγος επέβαλε μεταρρυθμίσεις άρθρων του Συντάγματος, οι οποίες δεν εφαρμόστηκαν γιατί στο μεταξύ διασπάσθηκε η συμμαχία και κηρύχθηκε νέος ρωσο-οθωμανικός πόλεμος (1806-1812). Η Επτανήσος Πολιτεία, η οποία θυσίασε την ουδετερότητά της και τάχθηκε στις 5/17 Ιουνίου 1807 υπέρ των Ρώσων, τελικά πριν περάσει μήνας, έπαυσε να υφίσταται καθώς τα νησιά παραχωρήθηκαν με την γαλλορωσική συνθήκη του Τιλσίτ (Tilsit, 25 Ιουνίου/7 Ιουλίου 1807), στη Γαλλία.

Αν και πρόθεση των αυτοκρατορικών Γάλλων (1807-1814) υπήρξε η εναρμόνιση της εκπαίδευσης με το γαλλικό σύστημα και η φοίτηση Επτανήσων σε γαλλικά σχολεία, στα εκπαιδευτικά ση-

26. ΠΑΝΟΣ Γ. ΠΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ, σ. 78, 87.

27. ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΙΔΗ, σ. 105-125. GEORGEN. LEONTSINIS (2000), σ. 307.

28. ΠΑΤΡΙΣ, Κέρκυρα φ. 15 Ιανουαρίου 1849, επιφυλλίδα. Από άλλους αποδίδεται στον Αντώνιο κόμη Κομούτο.

μειώθηκε ελάχιστη πρόοδος με μικρές αλλαγές του ισχύοντος «επτανησιακού» συστήματος. Κύρια αιτία υπήρξε το γεγονός ότι η περίοδος της διοίκησής τους στα νότια Ιόνια Νησιά ήταν σύντομη, υπό το βάρος της βρετανικής πίεσης, που οδήγησε ενωρίς στην κατάληψή τους.

Οι Γάλλοι εξέδωσαν τρία διατάγματα: Δύο ο Μπερτιέ²⁹, το πρώτο τον Σεπτέμβριο/Οκτώβριο 1807 με το οποίο δημοσιεύτηκε Κανονισμός λειτουργίας των δημόσιων σχολείων, το δεύτερο, στις 19/31 Οκτωβρίου 1807, το οποίο δημιουργούσε επιτροπή που θα ήταν επιφορτισμένη με την πρόοδο της γεωργίας, της δημόσιας εκπαίδευσης και του εμπορίου. Και ένα ο αυτοκράτορας Ναπολέων Α΄ στα πλαίσια του διατάγματος της 7^{ης} Νοεμβρίου 1808, σε απάντηση αιτήματος της πρεσβείας των Ιονίων. Με αυτό διέταξε αφενός την ίδρυση ενός ανώτερου εκπαιδευτηρίου (Λυκείου, Γυμνασίου) στην Κέρκυρα και επτά άλλων μέσων (δευτερευόντων) σχολείων, από ένα σε κάθε νησί, αφεντέρου ανέθετε στον γενικό κυβερνήτη των νησιών στρατηγό Ντονζελώ³⁰ και στον αυτοκρατορικό επίτροπο Μπερσιέρ «...να υποδείξουν τα μέτρα τα οποία είναι αναγκαία να δηφθώσι, δια να δοθεί εις την δημοσίαν εκπαίδευσιν η τελειότης την οποία απαιτεί και εις τας Ιονίους Νήσους αρμόζει ...»³¹. Σύμφωνα με αυτά το τμήμα Εσωτερικών της Επτανησιακής Γερουσίας υπέβαλε στα τέλη Οκτωβρίου 1809, προτάσεις για την ανέγερση και συντήρηση του Λυκείου και σχέδιο διοργάνωσης της δημόσιας εκπαίδευσης. Επίσης πρότεινε την σύσταση πενταμελούς εποπτικής επιτροπής (Κομιτάτο δημόσιας εκπαίδευσης)³². Από όλα αυτά όμως επωφελήθηκε μόνο η Κέρκυρα

καθώς, όπως προαναφέρθηκε, οι Αυτοκρατορικοί Γάλλοι, πιεζόμενοι από τους Βρετανούς, σταδιακά αποσύρθηκαν από τα νότια νησιά από τον Σεπτέμβριο του 1809. Ιδιαίτερη αναφορά βεβαίως πρέπει να γίνει στο σωματείο «γενικής καλλιέργειας» «ΙΟΝΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ», το οποίο ίδρυσαν οι αυτοκρατορικοί Γάλλοι στην Κέρκυρα και αντέγραψαν οι Βρετανοί στη Ζάκυνθο³³.

Οι Βρετανοί, αρχικά αποδέχθηκαν την κατάσταση που παρέλαβαν στα εκπαιδευτικά. Γι' αυτό οι Δημόσιες Σχολές συνέχισαν να λειτουργούν και μετά την κατάληψη των νησιών με το ίδιο προσωπικό και πρόγραμμα. Όμως το 1813 ο αντιστράτηγος Κάμπελ³⁴ στον οποίο είχε ανατεθεί η διοίκηση μέχρι να τακτοποιηθεί το καθεστώς τους με την συνθήκη του Παρισιού (1815), θεώρησε ότι η λειτουργία της Σχολής της Ζακύνθου (όπου έδρευε η διοίκησή του) δεν ήταν η αναμενόμενη και γι' αυτό ζήτησε την αναδιοργάνωση και την στελέχωσή της. Προς τούτο συνέστησε εποπτικό όργανο της δημόσιας και της ιδιωτικής εκπαίδευσης στο οποίο επέβαλε ως διευθυντή τον Ηπειρώτη μεταφραστή της διοίκησης Πλάτωνα Πετρίδη με τον τίτλο του «Εφόρου των Κοινών Σχολείων» (αλλού: «Επιστάτου της Κοινής Εκπαιδύσεως»). Ο Πετρίδης σε έγγραφο που υπέβαλε αργότερα (στις 24 Δεκεμβρίου 1817) στον πρώτο Λόρδο Υπάτο Αρμοστή Τόμας Μαίτλαντ³⁵ αναφέρεται στις προσπάθειές του αυτής της περιόδου για τη εύρυθμη λειτουργία της Σχολής, την στελέχωση των άλλων σχολείων με ικανούς διδασκάλους, τη λειτουργία εκείνων, που προηγουμένως υπήρχαν μόνο ονομαστικά και την αλλαγή του τρόπου διδασκαλίας³⁶.

29. General Louis César Gabriel Bertier de Berly.

30. Baron François-Xavier Donzelot

31. Henri Géraud Julien, chevalier Bessières. ΣΠΥΡΙΔΩΝ Μ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ, *Περί της εκπαίδευσως* σ. 71. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η εκπαίδευση* σ. 78-79. Ο ΙΔΙΟΣ, «Η εκπαίδευση» (2019), σ. 474.

32. ΣΠΥΡΙΔΩΝ Μ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ, *Περί της εκπαίδευσως* σ. 71-72. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η εκπαίδευση* (2002), σ. 79.

33. STAMATIOS TH. LASKARIS, *L'Académie Ionienne: Un Institut Litteraire a Corfou sous la domination napoleonienne*, Les Imprimeurs techniques, F. Michel, [1925]

34. Lt Gen. Sir James Campbell.

35. Lt Gen. Sir Thomas Maitland

36. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΙΩΤΗΣ, *Ιστορία*, τ. Β΄, σ. 227. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η εκπαίδευση* (2002), σ. 128. Ο ΙΔΙΟΣ, *Η εκπαίδευση* (2020), σμ. 263.

Η οργάνωση της δημόσιας εκπαίδευσης του βρετανικού προτεκτοράτου «Ενωμένα Κράτη των Ιονίων Νήσων»³⁷ έγινε από τον Βρετανό Λόρδο Γκίλφορντ³⁸. Η ανάμειξή του στα ιονικά εκπαιδευτικά είναι υποδειγματική περίπτωση των αποτελεσμάτων της γοητείας των κλασικών σπουδών. Απόφοιτος του Ήτον και της Οξφόρδης είχε ανδρωθεί στο κλίμα του λεγόμενου «βρετανικού διαφωτισμού», ενώ με τα μεγάλα ταξίδια του είχε διαμορφώσει δικές του απόψεις. Πέραν του θερμού φιλελληνισμού, που τον έκανε ενθουσιωδώς αποδεκτό από τους Έλληνες, ο Γκίλφορντ «*διέδετε και την πρωταρχική ύλη για την ανάδηψη ενός τόσο σοβαρού εγχειρήματος: ποδητικές προσβάσεις, τεράστια περιουσία, διοικητικές και οργανωτικές ικανότητες, ήθος και ευγενικό χαρακτήρα*»³⁹. Υπερβαίνοντας τις συνθήκες που δημιουργήσαν οι σεισμοί και η Ελληνική Επανάσταση, αλλά και τις αντιξοότητες που προέβλεπαν η υπαλληλία του προτεκτοράτου και προσωπικά ο Μαίτλαντ, που δεν επιθυμούσαν την ανάπτυξη του προτεινόμενου εκπαιδευτικού προγράμματος, ο Γκίλφορντ ενίσχυσε οικονομικά την κρατική επιχορήγηση για τα προγράμματα και τις υποτροφίες και οργάνωσε τη δημόσια εκπαίδευση του Ιονίου Κράτους, δημιουργώντας τρεις κύκλους εκπαίδευσης: Κατώτερης, Μέσης και Ανώτατης. Στην κατώτερη, που παρακολουθούσαν αγόρια και κορίτσια σε όλα τα μεγάλα χωριά και τις πόλεις, εισήγαγε το αλληλοδιδασκτικό σύστημα διδασκαλίας των Bell και Lancaster, όπως το αναρμόνισε στις ελληνικές ανάγκες ο συνεργάτης του Αθανάσιος Πο-

λίτης⁴⁰. Για την εισαγωγή του συστήματος λειτουργήσε στην Κέρκυρα, στη δημιουργημένη καθολική μονή της Ευαγγελίστριας (Αννουντσιάτας), διδασκαλείο με διευθυντή τον Ιάκωβο Λουζινιάν και στη Λευκάδα πρότυπο σχολείο με διευθυντή τον Αθανάσιο Πολίτη, στο οποίο και μετεκπαιδεύθηκαν ομάδες δασκάλων από όλα τα νησιά. Στη Μέση δημιούργησε οκτώ «δευτερεύοντα» σχολεία στις πρωτεύουσες των νησιών και το Ληξούρι, σχολή στο Κάστρο του Αγίου Γεωργίου της Κεφαλονιάς στην οποία φοιτούσαν ως οικότροφοι 12 μαθητές με διευθυντή αρχικά τον Νεόφυτο Βάμβα στη συνέχεια τον William Thistelwait⁴⁰ και στην Κέρκυρα το προπαρασκευαστικό για το πανεπιστήμιο σχολείο «Εφηβείον». Ειδικά στα Κύθηρα, ενέταξε στην μέση εκπαίδευση το «Βιτοσαμάνειο Φιλολογικό Γυμνάσιο», που λειτουργούσε από το 1821 ως αλληλοδιδασκτικό με το ομώνυμο κληροδότημα του 1815 και υποστήριξε το πρόγραμμα ανοικοδόμησης σχολείων με την συμμετοχή των κατοίκων σε υλικά και προσωπική εργασία. Τότε χτίστηκαν τα ωραία σχολικά κτίρια του Ποταμού (1824), των Φρασιών (1824), του Μυλοποτάμου (1824), της Μπλαπιδέας (1825), και το κτίριο στην είσοδο του «Μέσα Βούργου» για το Αλληλοδιδασκτικό σχολείο θηλέων (1824)⁴². Σε ανταπόκρισή του στην παρισινή Revue Encyclopedique ο Ανδρέας Κάλβος αναφέρει ότι τα αλληλοδιδασκτικά που λειτουργούσαν την προηγούμενη χρονιά (1826) ήταν τα εξής⁴³:

37. Stati Unitidelle Isole Jonie και Ιόνιον Κράτος. Ιδρύθηκε το 1816 και το 1864 ενώθηκε με το Βασίλειον της Ελλάδος.

38. Frederick North the 5th Earl of Guilford

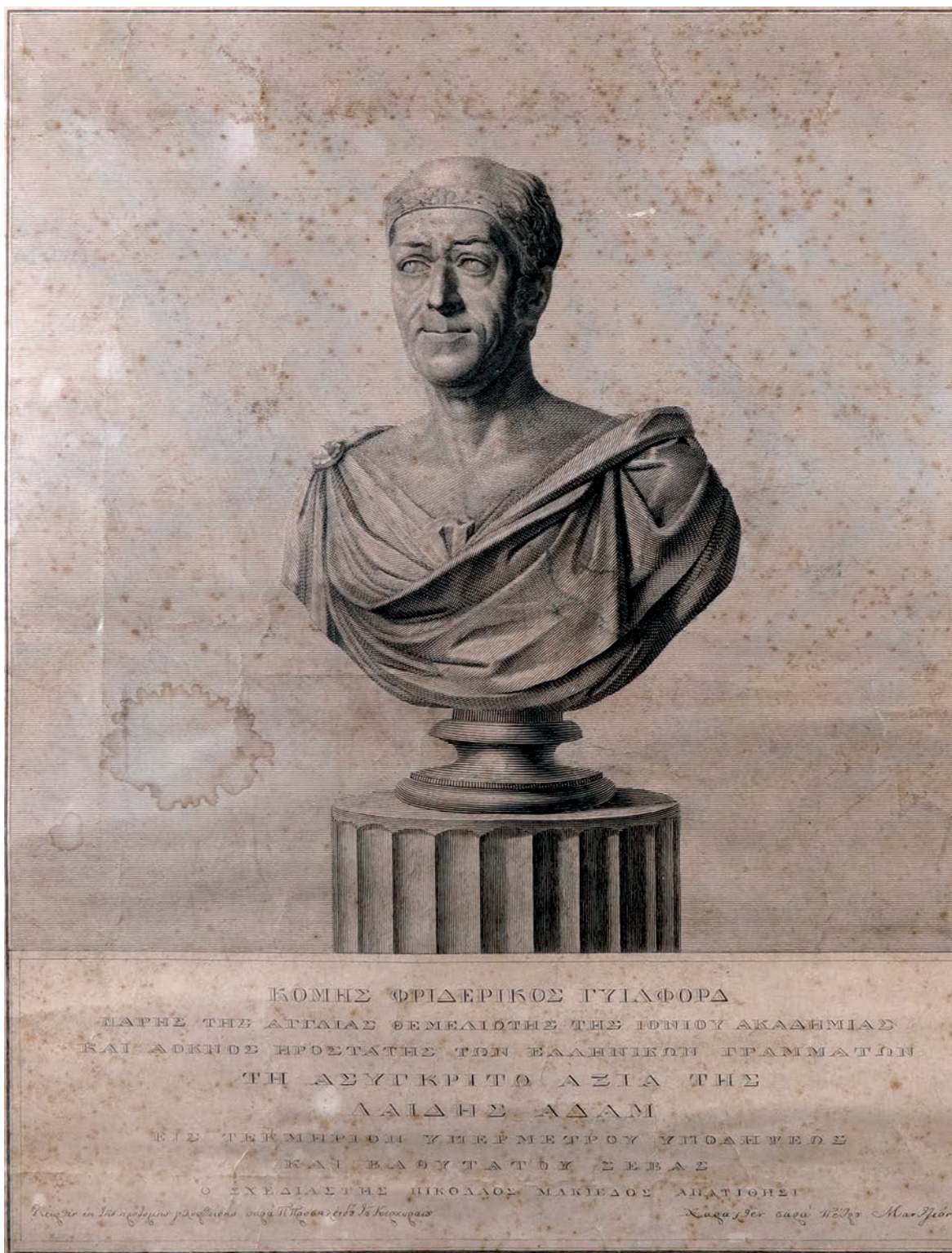
39. ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΠΟΜΠΟΥ-ΣΤΑΜΑΤΗ, *Βιβλιοθήκη*, σ. 105, σημ. 21. π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, *Ο κόμης σ. 500-509. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, Η Εκπαίδευση*, (2002), σ. 155.

40. Σε συνεργασία με τον Γεώργιο Κλεόβουλο.

41. ΠΑΝΑΓΗΣ Δ. ΑΛΙΠΡΑΝΤΗΣ, σ. 559-567.

42. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΛΕΟΝΤΣΙΝΗΣ, *Πολυπολιτισμικότητα*, σ.144-153. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, *Η εκπαίδευση*, (2002), σ. 276.

43. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, «Ιόνια Νησιά», *Ανδρέας Κάλβος, Έργα, τ. Β ΄ Πεζά κείμενα*, Επιστημονική επιμέλεια Δημήτρης Αρβανιτάκης, Μουσείο Μπενάκη Αθήνα, 2018, σ. 51-60. Το κείμενο της ανταπόκρισης και η μετάφρασή του από τον Δημήτρη Αρβανιτάκη σ. 134-145, (εδώ σ. 138-139). Ο Κάλβος συμβουλευθήκε την αναφορά του Γκίλφορντ προς την Γερουσία (ANK/IK/ΕΚΠ 261, 4 Ιανουαρίου 1827).

Εικόνα 3.
Ο Λόρδος Γκίλφορντ. Αναγνωστική Εταιρία Κέρκυρας.

Νησί	Κάτοικοι	Σχολεία	Μαθητές
Κέρκυρα	48.737	3	239
Παξοί	3.970	1	40
Ζάκυνθος	40.063	13	363
Κεφαλονιά	49.857	2	157
Ιθάκη	8.200	1	87
Λευκάδα	17.425	1	75
Κύθηρα	8.140	8	772
Σύνολο	176.392	29	1.733

Χρήσιμες πληροφορίες για τα σχολεία των νησιών, τους δασκάλους, τους μαθητές και τις συνθήκες διδασκαλίας δίνουν οι αναφορές του Πολίτη προς τον Γκίλφορντ και του Γκίλφορντ προς την Γερουσία⁴⁴.

Στην Ανώτατη βαθμίδα ο Γκίλφορντ λειτούργησε το πρώτο ευρωπαϊκού τύπου στην Εγγύς και Μέση Ανατολή Πανεπιστήμιο, την «Ιόνιον Ακαδημία», με τέσσερεις σχολές: Θεολογίας, Νομικής, Ιατρικής και Φιλοσοφίας. Σε αυτήν μετακάλεσε να διδάξουν οι παλαιοί υπότροφοί του: Ιωάννης Καραντινός, Νικόλαος Πίκκολος, Κωνσταντίνος Ασώπιος, Θεόκλητος Φαρμακίδης, Χριστόφορος Φιλπτάς, Νικόλαος Μανιάκης, Γεώργιος Ιωαννίδης, Ιάκωβος Λουζινιάν, Αθανάσιος Πολίτης, Ανδρέας Κάλβος, Στυλιανός Σπαθής, Κωνσταντίνος Τυπάλδος-Ιακωβάτος, Πασχάλης Καρούσος, Στυλιανός Μαράτος, Ιωάννης Αριστείδης, Γεώργιος Τουρλινός, Σταματέλος Πυλαρινός, Γεώργιος Σορδίνας⁴⁵. Παράλληλα οργάνωσε εποπτευόμενα από το Πανεπιστήμιο ιδρύματα: την Δημόσια Σχολή των Ωραίων Τεχνών (με υπεύθυνο τον

Παύλο Προσαλέντη), την Σχολή Αρχιτεκτονικής και Καλλιγραφίας (με υπεύθυνο τον Αντώνιο Βίλλα), την Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη (με υπεύθυνο τον Ανδρέα Παπαδόπουλο-Βρετό) και τον Βοτανικό Κήπο (με υπεύθυνο τον Στυλιανό Σπαθί). Επίσης λειτούργησε φοιτητικό εστιατόριο και φροντιστήρια ξένων γλωσσών.⁴⁶ Τέλος κατέθεσε στην Ακαδημία την μεγάλη συλλογή βιβλίων, εντύπων και χειρογράφων που κατείχε, ώστε με δωρεές Ελλήνων, Φιλελλήνων, ατόμων προερχόμενων από το κοινωνικό του περιβάλλον και την υπάρχουσα στην Κέρκυρα «Βιβλιοθήκη του Γένους», να δημιουργηθεί μια μεγάλη πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη. Υπεύθυνο για την καταλογογράφηση και την έκδοση των χειρογράφων τοποθέτησε τον Ανδρέα Κάλβο. Ατυχώς μετά το θάνατό του, η συλλογή του χάρις στον αρμοστή σερ Φρέντερικ Άνταμ⁴⁷, που δεν τήρησε τις διατάξεις της διαθήκης του, παραδόθηκε στους αντιπροσώπους του κληρονόμου του (ανεψιού του από την αδελφή του) κόμη Σέφιλντ⁴⁸ ο οποίος την πούλησε στο Λονδίνο σε επτά δημοπρασίες μεταξύ των ετών 1828 και

44. ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ/ΑΡΧΕΙΑ ΝΟΜΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ/ΑΡΧΕΙΟ ΙΟΝΙΟΥ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ/ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ, Γκίλφορντ προς Όσμπορν. Αρ. 33 (6 Μαΐου 1824). Inter. Rapporto del professore Atan. Politial Contedi Guilford, 4 Maggio 1824. (Η Αναφορά του Πολίτη στα Ελληνικά). Αρ. 79 (8Μαρζο1825). ΔΑΦΝΗ Ι.-Δ. ΚΥΡΙΑΚΗ, σ. 70, 91.

45. ΔΑΦΝΗ Ι.-Δ. ΚΥΡΙΑΚΗ, pass.

46. Σε αυτή την φάση το νομοθετικό πλαίσιο για την εκπαίδευση κάλυπταν το Θέσπισμα της Γερουσίας της 12^{ης} Απριλίου 1820, το Ψήφισμα ΣΤ΄ της 29^{ης} Μαΐου 1823 νη, το Ψήφισμα της 24^{ης} Μαΐου 1824 νη και η Πράξη ΜΕ΄ της 31^{ης} Μαΐου 1825, ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΚΕΡΚΥΡΑΣ/Φ. Εκπ.

47. Lt Gen. sir Frederick Adam.

48. George Holroyd, 2nd Earl of Sheffield.

1835. Ένα μεγάλο μέρος από αυτά, αγόρασε το Βρετανικό Μουσείο και σήμερα είναι στη διάθεση των ερευνητών.

Η προσωπική ακτινοβολία του Γκίλφορντ, η φήμη της σοφίας των καθηγητών, οι κώδικες συμπεριφοράς του προσωπικού, η διδασκαλία στην νέα ελληνική γλώσσα (την οποία θερμά υποστήριξε με αναφορά του στην απαρτιζόμενη από Έλληνες Ιόνιο Γερουσία) και η αρχαιοπρεπής πανεπιστημιακή αμφίεση, παρά τα σχόλια που προκάλεσαν οι διαρκώς αντιδραστικοί κύκλοι της υπαλληλίας του προτεκτοράτου, έδωσαν κύρος στο Ιονικό Πανεπιστήμιο και οργάνωσαν τις βάσεις μιας ξεχωριστής στον ευρωπαϊκό χώρο πανεπιστημιακής κοινότητας. Χάρης στους χειρισμούς και την προσωπικότητα του Γκίλφορντ, τα έντονα ελληνορθόδοξα χαρακτηριστικά της πλησίασαν τις διαμορφωμένες ευρωπαϊκές πρακτικές, και έπαυσαν να θεωρούνται γραφικότητες και ιδιοτροπίες, προοιωνίζοντας μια αρμονική συνύπαρξη και μια λαμπρή εξέλιξη. Η ιστορική προσέγγιση αυτών των δυο παραγόντων στο Πανεπιστήμιο της Κέρκυρας, συνδέεται ευθέως με τον ιδρυτή του, η παρουσία του οποίου εκτάθηκε πέραν των εκπαιδευτικών και σε κοινωνικά και πολιτικά επίπεδα, παράγαγε πρότυπα συμπεριφοράς με κύρια στοιχεία τον Ελληνισμό και την Ορθοδοξία και δόμησε την νοοτροπία μιας μεγάλης κοινωνικής ομάδας. Η ομάδα αυτή πολύ σύντομα αναπροσδιόρισε τις πνευματικές, κοινωνικές, πολιτικές και εκπαιδευτικές παραμέτρους των κοινωνιών των νησιών σε κατευθύνσεις έντονα εθνικές και πατριωτικές.

Οι ολοκληρωτικές αλλαγές, που είχαν ως πρώτο στόχο τον ελληνικό χαρακτήρα του ιδρύματος και η οπισθοδρόμηση σε ολόκληρη την εκπαίδευση, που ακολούθησαν τον θάνατο του Γκίλφορντ, όπως επίσης και οι δυνατότητες που δόθηκαν στην Προστασία για την αναδιτύπωση του αρχικού της

ερωτήματος κατά πόσο (της) ήταν χρήσιμο το Ελληνικό Ιονικό Πανεπιστήμιο, είναι οι ισχυρότερες αποδείξεις για την αξία της παρουσίας του Γκίλφορντ στην εκπαίδευση και την ελληνικότητα των προθέσεών του. Ειδικότερα, οι αντιρρήσεις του Προτεκτοράτου για τη λειτουργία ενός ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος όπως το ήθελε ο Γκίλφορντ, συνοψίζονται στις απόψεις του αρμοστή Ανταμι «...όδες οι επιδιώξεις του είναι ελληνικές και δεν υπάρχει τίποτε σε οδόκληρο το ίδρυμα, το οποίο να ενισχύει στο ελάχιστο, είτε να βελτιώνει, τις σχέσεις μεταξύ των προστατευομένων και της προστάτιδας δύναμης»⁴⁹. Επίσης εκφράζονται με την Απόφαση της Γερουσίας της 14^{ης} Νοεμβρίου 1827, που εκδόθηκε μετά τον θάνατό του, η οποία πάγωνε τις δαπάνες για την εκπαίδευση και κάθε νέα πρόταση γι' αυτήν. Η παρέμβαση της Προστασίας στα εκπαιδευτικά εντάθηκε με την ίδρυση του Ιεροσπουδαστηρίου: «Σπουδαστήριον δια την Εκκλησιαστικήν Αγωγήν», που δεν επιθυμούσε ο Γκίλφορντ γιατί εκτός των άλλων, θεωρούσε ότι μείωνε το κύρος της Ακαδημίας⁵⁰.

Στις 31 Μαΐου 1828 το Γ' Κοινοβούλιο, με την πίεση των προστασιανών αρχών, εξέδωσε την ΙΣΤ' Πράξη με την οποία αναδιοργάνωνε την εκπαίδευση του Κράτους⁵¹. Κύρια σημεία που αφορούσαν την μέση και την κατώτερη εκπαίδευση είναι τα εξής: Αναδιοργάνωνε τον εκπαιδευτικό ιστό με τα προκαταρκτικά αλληλοδιδασκτικά σχολεία και οκτώ δευτερεύοντα σχολεία για τις κυριότερες πόλεις (άρθρο 8), διόριζε «επιτηρητή των αλληλοδιδασκτικών σχολείων» με βαθμό καθηγητή α' τάξεως (άρθρο 21), καθόριζε χρονικό διάστημα δυο χρόνων δωρεάν παιδείας για την Ακαδημία και τα δευτερεύοντα σχολεία, μετά το οποίο η διοίκηση θα μπορούσε να το επεκτείνει ή να καθορίσει μικρό ποσόν διδάκτρων (άρθρο 24), προνοούσε για κρατικές υποτροφίες εκείνων που ήταν «άξιοι βοηθείας» (άρθρο 25), διέταζε την σύνταξη κανονισμών

49. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, Η εκπαίδευση, (2002), σ. 255.

50. Πράξη 89 της 5^{ης} Ιουνίου 1827 της Β' Βουλής, Gazzettadegli Stati UnitidelleIsole Jonie, αρ. 498 της 18^{ης} /30^{ης} Ιουνίου 1827.

51. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, Η εκπαίδευση, (2002), σ. 262 επ.

για τις βαθμίδες της εκπαίδευσης (άρθρο 26) και ακύρωνε κάθε προηγούμενη διάταξη που αντίβαινε σε αυτήν (άρθρο 27).

Με την αναδιοργάνωση της Ακαδημίας ο Κωνσταντίνος Ασώπιος ανέλαβε το «δευτερεύον» της Κέρκυρας με τον Γκαετάνο Γκρασέτι και τον Νεόφυτο Βάμβα, ο Κωνσταντίνος Σακελαρόπουλος της Κεφαλονιάς, ο Χριστόφορος Φιλπτάς της Ζακύνθου, ο Νικόλαος Μανιάκης της Ιθάκης, ο Γεώργιος Ιωαννίδης της Λευκάδας (που όμως παραιτήθηκε, όπως έκαναν και άλλοι ανάμεσα σ' αυτούς ο Ανδρέας Κάλβος, ο οποίος στράφηκε στην ιδιωτική εκπαίδευση).

Τον Ιούνιο του 1828 άρχισε να λειτουργεί στην Κεφαλονιά από τον G. F. Dickson και τη σύζυγό του το «σχολείο δεσποινίδων», που είχε από τον Ιανουάριο αναγγελθεί, στη Μονή Αγίου Ανδρέα Μπλαπιδιάς. Οι μαθήτριες κατέβαλαν υψηλά δίδακτρα (3 τάλιρα τον μήνα) και επιπροσθέτως ήταν υποχρεωμένες να έχουν τα απαραίτητα του ρουσιισμού και της κλινοστρωμνής. Το σχολείο λειτουργούσε με την υποστήριξη της τοπικής κυβέρνησης (Έπαρχος Πανταζής Καρύδης), που εκχώρησε εκτός από τα κτίρια και μέρος των εισοδημάτων της μονής. Παράλληλα αναφέρεται ότι λειτουργούσε και πάλι με πρωτοβουλία της τοπικής κυβέρνησης αλληλοδιδασκτικό σχολείο για τα φτωχά κορίτσια (*fanciullerovere*) συστεγαζόμενο με το σχολείο Dickson, όταν αυτό μεταφέρθηκε στο Αργοστόλι, το οποίο συντηρούσαν δωρεές πολιτών και δεν ανήκε στα δημόσια σχολεία⁵².

Στις 9 Αυγούστου 1828 ψηφίστηκε και στις 29 Οκτωβρίου 1828 δημοσιεύθηκε ο Κανονισμός για τα τετραετούς φοίτησης «Δευτερεύοντα σχολεία». Σε αυτά, ως παρασκευαστικά για το Πανεπιστήμιο, δίδασκονταν: τα Ελληνικά, τα Ιταλικά, τα Αγγλικά,

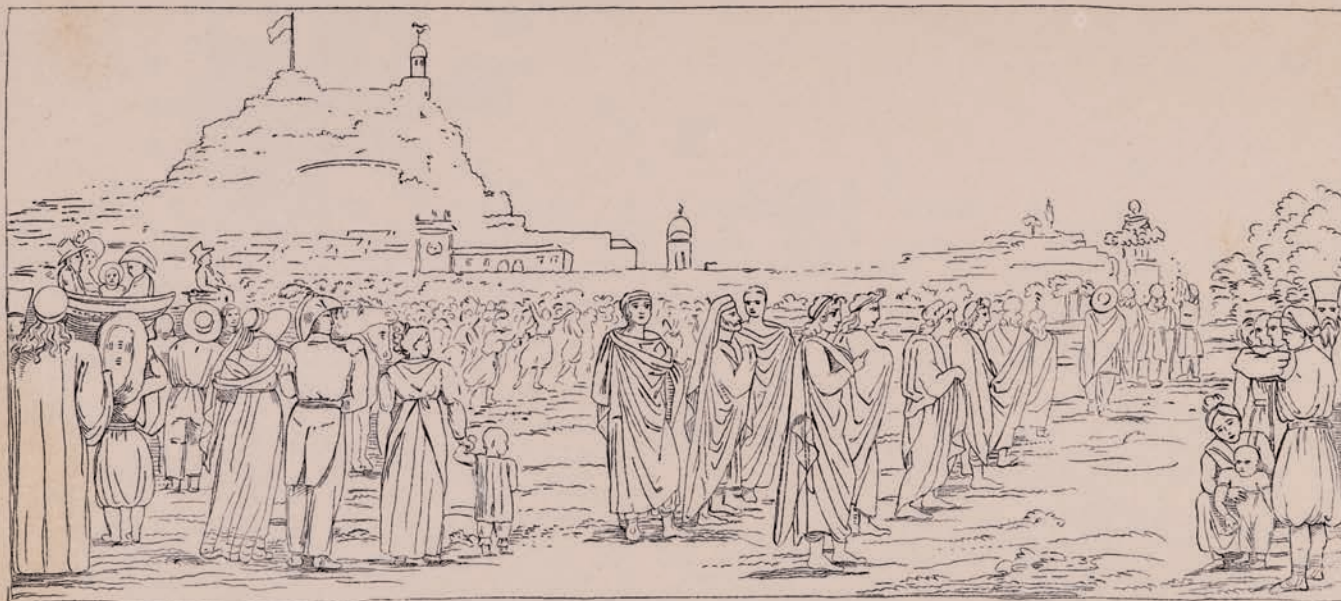
τα Λατινικά, η Αριθμητική, η Άλγεβρα, η Γεωμετρία (και Στερεομετρία), η Γεωγραφία, η Λογική και η Καλλιγραφία. Ακολούθως στις 13 Φεβρουαρίου 1829 ψηφίστηκε και στις 13 Απριλίου 1829 δημοσιεύθηκε, ο κανονισμός των διετούς φοιτήσεως προκαταρκτικών σχολείων. Σε αυτά δίδασκονταν, με το αλληλοδιδασκτικό σύστημα, Ελληνικά (τα ομιλούμενα, Ανάγνωση και Γραφή), Αριθμητική και Θρησκευτικά. Με πρόταση του «Επιτηρητή» (Γενικού Επιθεωρητή) Αθανάσιου Πολίτη, ο οποίος λογοδοτούσε στην τριμελή «Γενική Επιτροπή της Δημόσιας Εκπαίδευσης», εφαρμόστηκε η συμμετοχή των γονέων στα έξοδα του σχολείου («μερικά σχολεία»), η εξέταση των δασκάλων από ειδική επιτροπή για την απόκτηση άδειας διδασκαλίας και η μετεκπαίδευσή τους στα οκτώ «Κεντρικά αλληλοδιδασκτικά» που υπήρχαν στις πόλεις. Με νεότερη απόφαση η Γερουσία δημοσίευσε κατάλογο των υλικών εξοπλισμού (σφυρίχτρα, κουδούνι, έδρα, βάθρο, σανίδες για θρανία) και διδασκαλίας (πίνακες ανάγνωσης, «πλάκες», μολυβδοκόνδυλα) που παραχωρούσε δωρεάν μαζί με το εγχειρίδιο αλληλοδιδασκτικής⁵³ και το βοήθημα της Κατήκησης και Ηθικής που επίσης ακολουθούσε την αλληλοδιδασκτική μέθοδο.

Το 1832 σύμφωνα με αναφορά του Αθανάσιου Πολίτη στη Γερουσία στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία του Κράτους φοιτούσαν:

Στην Κέρκυρα,	1.127 μαθητές σε	27 σχολεία
στο Αργοστόλι,	799 μαθητές σε	21 σχολεία
στο Ληξούρι,	150 μαθητές σε	3 σχολεία
στη Ζάκυνθο,	1.010 μαθητές σε	37 σχολεία
στη Λευκάδα,	369 μαθητές σε	12 σχολεία
στην Ιθάκη,	435 μαθητές σε	7 σχολεία
στους Παξούς,	199 μαθητές σε	5 σχολεία
στα Κύθηρα,	194 μαθητές σε	5 σχολεία.

52. GAZZETTA αρ. 548 της 16^{ης}/28^{ης} Ιουνίου 1828. Το σχολείο «των δεσποινίδων» παρέμεινε στην μονή μέχρι το καλοκαίρι του 1832 οπότε και μεταφέρθηκε στο Αργοστόλι, στο σπίτι της κόμισσας Αγγελικής Χωραφά-Άννινου όπου λειτουργούσε ως ημερήσιο και όχι ως οικοτροφείο. ΣΤΑΜΑΤΟΥΛΑ ΖΑΠΑΝΤΗ, σ. 395-6.

53. Πίνακες Παιδαγωγικοί κατά την Αλληλοδιδασκτική Μέθοδο υπό Αθανασίου Πολίτου. Εκδοθέντες δαπάνη της Κυβερνήσεως εις χρίσιν των αλληλοδιδασκτικών σχολείων του Ιονικού Κράτους.

*Εξεδίασμα τῆς αφορμῆς τῶν, κατὰ τὴν 17 Μαΐου 1824, τελεσσέντων ἐγκαινίων τῆς, ἐπὶ τοῦ Λεγδ' Προέδρου
του Γενέσσου ἰερουδίου τῶν Ἰονίων Ἀκαδημίας, εὐλοιοῦσάν τε πρώτον ἐν τῷ, ἐπὶ ἄρμόγιον 153 τοῦ ἔτους ἐπειρῶν,
ἐγγὺς τῆς Ἐπιμεριῶς τῆς Γενουῆς Ἰνδιανέσσας.*

Εικόνα 4.
Η πομπή των εγκαινίων
της Ιονίου Ακαδημίας
στις 17 Μαΐου 1824.
Αναγνωστική Εταιρεία
Κέρκυρας.

Την εποχή αυτή και αφού είχε προηγηθεί η επιτυχής εγκατάσταση της Βιβλικής Εταιρείας το 1819 στα νησιά, εκτάθηκε η διείσδυση βρετανών και αμερικανών μισιοναρίων στην εκπαίδευση, που είχε ως αποτέλεσμα με πρωτοβουλία μελών της Misericordia Society να συγκροτηθεί επιτροπή κυριών υπό την αιγίδα του αρμοστή Άνταμ, στην οποία προέδρευε η κερκυραία σύζυγός του, για την

λειτουργία σχολείων για φτωχά κορίτσια. Αυτό πραγματοποιήθηκε με εισφορές της κερκυραϊκής κοινωνίας και των αντίστοιχων βρετανικών και αμερικανικών εταιρειών που ακολουθούσαν το παράδειγμα της Society for promoting Christian-knowledge. Σύμφωνα με κατάλογο που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό The American Journal of Education⁵⁴ στα νησιά λειτουργούσαν:

Νησί	Κάτοικοι	Σχολεία	Μαθητές-Μαθήτριες
Κεφαλονιά	49.857	2	157
Κέρκυρα	48.737	3	239
Παξοί	3.970	1	40
Ζάκυνθος	40.063	13	363
Ιθάκη	8.200	1	87
Λευκάδα	17.425	1	75
Κύθηρα	8.140	8	772
Σύνολο	176.392	29	1.733

54. The American Journal of Education, No 125 January 1828, Boston, 1828, σ. 624.

Από την Κρατική εφημερίδα γνωρίζουμε επίσης ότι στις 12 Οκτωβρίου 1830 συστάθηκε επιταμείνις ελληνο-βρετανική επιτροπή, για να συντονίσει το έργο της εξάπλωσης αυτών των σχολείων στα άλλα νησιά και ότι μέχρι το 1831 στην Κέρκυρα συστάθηκαν 4 σχολεία (στην πόλη, τον Ποταμό, τη Γαρίτσα, το Μαντούκι, τους Κυνοπιάστες) με 345 μαθήτριες.

Χαρακτηριστικό της περιόδου υπήρξε επίσης η έκδοση σχολικών βοηθημάτων, Γραμματικής, Συντακτικού, Μαθηματικών και η μεταστροφή της βρετανικής πολιτικής που εκφράστηκε με την εγκατάσταση στις 13 Νοεμβρίου 1832, ως νέου αρμοστή του φιλελεύθερου, φιλέλληνα και λόγιου βαρώνου Νιούτζεντ⁵⁵.

Οι ευεργεσίες του Νιούτζεντ προς τους Ιονίους εκτάθηκαν και στην εκπαίδευση, συντονιστή της οποίας τοποθέτησε τον Γερουσιαστή Ανδρέα Μουστοξύδη, ο οποίος μετά την δολοφονία του Καποδίστρια, είχε εγκατασταθεί στην Κέρκυρα. Στις 23 Ιουλίου / 4 Αυγούστου 1834, το Πέμπτο Κοινοβούλιο ψήφισε την ΙΘ΄ Πράξη την «διευθετούσα την Δημόσιον Παιδείσιν του Κράτους»⁵⁶. Με αυτήν εκτός των άλλων η Γερουσία αναλάμβανε να αναπροσδιορίσει τον αριθμό των αλληλοδιδασκτικών προκαταρκτικών, που μετονόμαζε σε «αρχικά» και των δευτερευόντων που προσδιόριζε ως «μεσαία», καθόριζε την επιλογή των δασκάλων με διαγωνισμό και μετονόμαζε τον επιθεωρητή σε «Γενικό Έφορο των Μεσαίων και Αλληλοδιδασκτικών Σχολείων του Κράτους», επιτρέποντας για πρώτη φορά να είναι εκτός από Ιόνιος και Βρετανός. Τον Σεπτέμβριο Νιούτζεντ ονόμασε τον Μουστοξύδη «Αρχοντα της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως» αλλά τον Μάρτιο του 1835, μετά την επάνοδο των Τόρις στην εξουσία, παραιτήθηκε και αναχώρησε αφήνοντας τις καλύτερες αναμνήσεις, το

Κράτος με πλεόνασμα, το εμπόριο στην καλύτερη κατάσταση που υπήρξε ποτέ και Λαό και Διοίκηση να έχουν υπερβεί πολλές δυσπιστίες και επιφυλάξεις και να επιθυμούν την συνεργασία. Λίγο πριν την αναχώρησή του εγκρίθηκε ο Κανονισμός της Αλληλοδιδασκτικής Εκπαίδευσης. Σύμφωνα με αυτόν τα δημόσια αλληλοδιδασκτικά σχολεία χωρίστηκαν σε 8 δημοσυντήρια και 132 ιδιουσυντήρια. Η διάρκεια της φοίτησης ήταν τέσσερα χρόνια και τα διδασκόμενα μαθήματα Ελληνικά (Γραφή, Ανάγνωση και Γραμματική), Αριθμητική, Θρησκευτικά και Ζωγραφική-Καλλιγραφία). Το σχολείο ήταν χωρισμένο σε δυο τμήματα, το πρώτο είχε τα 6 πρώτα εξάμηνα, το δεύτερο τα δυο τελευταία. Οι μαθητές του πρώτου πλήρωναν 24 φαρδίνια, του δεύτερου 48, όσοι όμως μπορούσαν να αποδείξουν την οικονομική αδυναμία τους απαλλάσσονταν από την καταβολή⁵⁷.

Ο νέος αρμοστής αντιστράτηγος Ντάγκλας⁵⁸ σε αντίθεση με τον προκάτοχό του πίστευε πως ήταν δυνατό να δημιουργηθεί μια ιδιότυπη ιονική εθνική συνείδηση, η οποία θα έκανε ευκολότερη τη διαχείριση του πληθυσμού και μελλοντικά θα επέτρεπε πρώτα την μετάβαση στο καθεστώς της αποικίας και στη συνέχεια την ένταξη στην αυτοκρατορία, γι' αυτό και στήριξε ηθικά και οικονομικά ιδιωτικά βρετανικά εκπαιδευτήρια (αγοριών και κοριτσιών)⁵⁹. Επίσης πάγωσε τις διαδικασίες για την εισαγωγή της ελληνικής γλώσσας ως επίσημης του Κράτους, που είχε προωθήσει ο Νιούτζεντ, και επέβαλε με απόφαση της Γερουσίας της 3^{ης} Ιουνίου 1836 την διδασκαλία της Αγγλικής στα «Μεσαία σχολεία», με τον σαφή υπαινιγμό «*κάθε ποδίτης ... και προπάντων η ιονική νεολαία ας υποδεχθή με ζέση τουτο το καθόν το οποίον της προσφέρει η Κυβέρνησις, δια να εμπορέση να αποκτήση όσα φώτα διέχουσιν οι επίσημοι συγγραφείς εκείνου του έθνους, και να εδπίση δημοσίας*

55. George Nugent-Grenville, 2nd Baron Nugent of Carlanstown.

56. Atti emanati dal Quinto Parlamento degli Stati Uniti delle Isole Jonie, 1835.

57. Για τα σχολεία της Κεφαλονιάς βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΜΟΣΧΟΝΑ, σ. 305-320.

58. Lt Gen. Sir Howard Douglas, 3rd Baronet.

59. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Γ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, *Βρετανική διπλωματία και Ορθόδοξη Εκκλησία στο Ιόνιο Κράτος. Η εκκλησιαστική ποδτική του Βρετανού αρμοστή Sir Howard Douglas (1835-1841)*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 2016.

υπηρεσίας και ελεύθερα επαγγέλματα...»⁶⁰. Όμως τις πρώτες χρονιές της αρμοσιότητας του έγινε κάποια πρόοδος καθώς πραγματοποιήθηκε ο έλεγχος της ικανότητας των δασκάλων, δημιουργήθηκαν σχολικές βιβλιοθήκες, δημοσιεύθηκε στις 30 Οκτωβρίου 1837, ο «Κανονισμός δια τας σπουδάς του Ιονικού Πανεπιστημίου», ιδρύθηκε το «Ιόνιον Γυμνάσιον» και πραγματοποιήθηκε η μεταστέγαση όλων των εκπαιδευτηρίων στους στρατώνες της Πόρτα Ρεμούντας. Το 1840 τυπώθηκε (ελληνικά-ιταλικά) ο κανονισμός λειτουργίας του Κολεγίου (Ιόνιον Γυμνάσιον - Collegio Jonio) εκπαιδευτηρίου μεταξυ μέσης και πανεπιστημιακής βαθμίδας, στο οποίο θα φοιτούσαν με δίδακτρα ως οικότροφοι, αγόρια από 10 έως 18 ετών. Με αυτό η Προστασία επεδίωξε να ενισχύσει την δεξαμενή των υποστηρικτών και της υπαλληλίας της. Την ίδια χρονιά αποφασίστηκε επίσης η βράβευση των άριστων σπουδαστών και φοιτητών με χρυσό αριστείο.

Σύμφωνα με τις αναφορές του Αρμοστή προς το Υπουργείο Αποικιών αυτή την περίοδο λειτουργούσαν:

Το 1835	35 σχολεία	με 1.732 μαθητές
Το 1836	άγνωστος αριθμός σχολείων	με 3.373 μαθητές ⁶¹
Το 1837	102 σχολεία	με 4.348 μαθητές (615 μαθήτριες)
Το 1838	92 σχολεία	με 3.195 μαθητές
Το 1839	93 σχολεία	με 3.887 μαθητές

Στις 14 Ιανουαρίου 1841 ψηφίστηκε η ΣΤ' Πράξη της Γερουσίας⁶² κυριότεροι νεωτερισμοί της οποίας για την μέση και κατώτερη εκπαίδευση ήταν: η δημιουργία της «Γενικής Επιτροπής Εκπαίδευσης» που αντικαθιστούσε τον Γενικό Έφορο (μέτρο που

ίσχυσε για λίγο), η διαίρεση της δημόσιας εκπαίδευσης σε διετή Προκαταρκτική, διετή Δευτερεύουσα, πενταετή Γυμνασιακή (συν ένα προπαρασκευαστικό έτος για το Πανεπιστήμιο), Πανεπιστημιακή και η μεταφορά του ελέγχου της ιδιωτικής εκπαίδευσης από τις επικώριες κυβερνήσεις στη Γερουσία.

Σύμφωνα με αυτά καθορίστηκαν επίσης ότι θα λειτουργούσαν για την κατώτερη εκπαίδευση 141 Κοινά Αλληλοδιδασκτικά (με έναν δάσκαλο, 40 στην Κέρκυρα, 40 στην Κεφαλονιά, 28 στη Ζάκυνθο, 19 στη Λευκάδα, 10 στην Ιθάκη, 8 στα Κύθηρα, 6 στους Παξούς) και 8 Κεντρικά Αλληλοδιδασκτικά (2 στην Κεφαλονιά), με δύο δασκάλους που θα παρέδιδαν: Ορθόδοξη Κατήχηση, Ελληνική Ανάγνωση-Γραφή-Γραμματική, Αριθμητική (4 πράξεις ακεραίων, κλάσματα, μέθοδος των τριών), Καλλιγραφία, Σχέδιο. Επίσης θα λειτουργούσαν για την μέση εκπαίδευση, 8 Δευτερεύοντα σχολεία (2 στην Κεφαλονιά) με 4 δασκάλους οι οποίοι θα δίδασκαν: Αρχαία Ελληνικά, Νέα Ελληνικά, Αγγλικά, Ιταλικά, Μαθηματικά (Θεωρητική Αριθμητική και Γεωμετρία).

Τον Ιούνιο 1841 τον Ντάγκλας αντικατέστησε ο Μακένζυ⁶³, ο οποίος από την προσπάθειά του να διασώσει το Κράτος από την χρεωκοπία που το είχε οδηγήσει η σπάταλη διοίκηση του τελευταίου αρμοστή, εξαίρεσε την εκπαίδευση. Με νεότερο νομοθέτημα, την ΙΑ' Πράξη της 17^{ης} Νοεμβρίου 1841, η Γενική Εφορεία όλης της εκπαίδευσης ανατέθηκε στον «Αρχοντα» και η διδακτέα ύλη καθορίστηκε να είναι στα μεν Δευτερεύοντα σχολεία: Στοιχεία Θεολογίας, Ελληνικά, Αγγλικά, Ιταλικά, Μαθηματικά (Αριθμητική, στοιχεία Άλγεβρας και Γεωμετρίας), Γενική Ιστορία και Γεωγραφία, στα δε Γυμνάσια: Θρησκευτικά, Ελληνικά,

60. ΑΕΚ/Φ. Εκπαίδευση, μονόφυλλο.

61. Το 1836, στο Αργουστόλι, τα δυο σχολεία κοριτσιών συγχωνεύθηκαν ως προς την διοίκηση σε «Σχολείο των ευγενών και των φτωχών κοριτσιών» και ανέλαβε να τα εποπτεύει επιτροπή Κυριών με πρόεδρο την σύζυγο του τοποτηρητή Parson του Αργουστολίου. Τον Δεκέμβριο του 1836 διορίστηκε διευθύντρια του η Isabella Sutter Quarantino, στην οποία με την έγκριση της Γερουσίας δόθηκε κατοικία και επιμίσθιο. Από έκθεση του διευθυντή δημοσίων έργων προς τον Έπαρχο πληροφορούμαστε εργασίες που γίνονται στους διαφορετικούς χώρους των δυο τμημάτων. ΣΤΑΜΑΤΟΥΛΑ ΖΑΠΑΝΤΗ, σ. 408, 409.

62. Στις 13 Μαρτίου 1841 επιψηφίστηκε ως ΚΒ' Πράξη του Ζ' Κοινοβουλίου Βλ. Atti emanati dal Settimo Parlamento degli Stati Uniti delle Isole Jonie, 1842.

63. James Alexander Stewart-Mackenzie.

Αγγλικά, Ιταλικά, Γαλλικά, Καλλιγραφία, Μαθηματικά, Ιστορία, Γεωγραφία, Ρητορική και γυμνάσματα σύνθεσης. Επίσης καθορίστηκαν δίδακτρα και προστέθηκαν τα Αγγλικά στα Κεντρικά Αλληλοδιδασκτικά.

Τον Αύγουστο του 1842 δημοσιεύθηκε (ελληνικά και ιταλικά) ο Κανονισμός των Προκαταρκτικών και Δευτερευόντων σχολείων (δημόσιων και ιδιωτικών) που για πρώτη φορά καθόρισε αργίες και δήμενες θερινές διακοπές για τη μέση και ημιδιακοπές (μόνο το απόγευμα από 15 Ιουλίου έως 15 Αυγούστου) για την κατώτερη εκπαίδευση. Εκτάθηκε επίσης η διδασκαλία «στοιχείων της Αγγλικής» σε όλα τα Αλληλοδιδασκτικά και κωδικοποιήθηκαν οι διαδικασίες απαλλαγής των φτωχότερων από τα δίδακτρα και απονομής βραβείων. Λίγο πριν παραιτηθεί ο Μακένζυ σε αναφορά της 16^{ης} Μαΐου 1843, το σύνολο των δημόσιων και ιδιωτικών σχολείων του Κράτους παρουσιάζεται πως ήταν 194 με 7.024 μαθητές και μαθήτριες, από τα οποία δημόσια ήταν τα 106 με 4.460 μαθητές και μαθήτριες. Σε αυτά υπολογίζεται το «Σχολείον εν Κερκύρα της Κυβερνήσεως δια τα κοράσια», παρθεναγωγείο χωρισμένο σε δυο τάξεις που παρείχε εκπαίδευση, με δυο Αγγλίδες δασκάλες και υψηλά δίδακτρα, σε κορίτσια της ανώτερης τάξης. Στην πρώτη τάξη διδάσκονταν Αγγλικά, Αγγλική Γραμματική, Ιστορία, Γεωγραφία, Αριθμητική, Ελληνική Γραφή και Εργόχειρο (με βελόνι). Στη δεύτερη Αγγλικά, Γαλλικά, Ιταλικά, Ελληνικά, Εργόχειρο, Σχέδιο, Χορός. Ο σκοπός της ίδρυσής του είναι προφανής, παράλληλος εκείνου του Κολλεγίου. Η ελληνική επανησιακή κοινωνία αντέδρασε λειτουργώντας αντίστοιχα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια θηλέων σε όλα τα νησιά⁶⁴, παράδειγμα που ακολούθησαν και οι θρησκευτικές κοινότητες

Καθολικών και Εβραίων για αγόρια και κορίτσια⁶⁵.

Τον Μακένζυ αντικατέστησε την 1^η Απριλίου 1843 ο βαρώνος Σήτον⁶⁶, ο οποίος επίσης εξαίρεσε την Εκπαίδευση από τα μέτρα λιτότητας. Στις 8 Νοεμβρίου 1843 η Γερουσία ψήφισε την Κ' Πράξη «Προς διαρρύθμισιν της Δημοσίου Παιδείας»⁶⁷. Αυτή αναγνώριζε ως προθαλάμους του Πανεπιστημίου τα «κοινοβιακά καταστήματα» Ιεροσπουδαστήριον (για την Θεολογία) και «Ακαδημαϊκόν Γυμνάσιον» για τις άλλες σπουδές καθώς επίσης το «Έλασσον Γυμνάσιον», που είχε το ίδιο πρόγραμμα με το Κολέγιο αλλά δεχόταν και «εξώκοιτους» σπουδαστές. Σε όλα τα ιδρύματα καθορίστηκαν δίδακτρα που ήταν δυνατό να καταβληθούν σε δόσεις. Παράλληλα το Κράτος οργάνωσε και την επαγγελματική εκπαίδευση με την λειτουργία στην Κέρκυρα του Βιομηχανικού και Γεωργικού Σχολείου Καστελλάνων (22 Οκτωβρίου 1845) και την έκδοση κανονισμού για την αναδιοργάνωση του «Ατμοπλοϊκού Καταστήματος της Ιονίου Κυβερνήσεως» (1846) που ήδη λειτουργούσε στη Λιβαθώ της Κεφαλονιάς από το 1836⁶⁸. Στις 9 Οκτωβρίου 1847 μεταφέρθηκε η αρμοδιότητα της επιθεώρησης και της πρότασης για βελτίωση ή κατάργηση των προκαταρκτικών και των δευτερευόντων σχολείων στις τοπικές κυβερνήσεις και καθορίστηκε σε κάθε Κεντρικό Σχολείο να τοποθετηθούν ως διευθυντές και βοηθοί τους απόφοιτοι του Ιεροσπουδαστηρίου, το οποίο είχε αναβαθμισθεί με την Κ' Πράξη (1843)⁶⁹.

Στις 16 Μαΐου 1848 ο Σήτον κατάργησε τους περιορισμούς που είχε επιβάλει ο Μαίτλαντ σχετικά με τις ελευθερίες του Τύπου, του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, με αποτέλεσμα την δημιουργία των

64. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, Κολέγια pass.

65. CESARE USIGLIO- LEONE DI SEMO, pass.

66. Lt Gen sir John Colborne, 1st Baron Seaton.

67. Επισημειώθηκε στις 13/25 Απριλίου 1844 ως ΝΕ' Πράξη του Ζ' Κοινοβουλίου. ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΚΕΡΚΥΡΑΣ/Φ. Εκπαίδευση.

68. GAZZETTA αρ. 288 της 20^{ης} Ιουνίου/ 22 Ιουλίου 1836 και αρ. 77 της 9^{ης} Μαΐου 1846, σ. 12-13.

69. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΕΠΙΣΗΜΟΣ αρ. 148 της 18/30 Οκτωβρίου 1847. ΣΠΥΡΟΣ Γ. ΚΑΝΤΑΣ, «Η συμβολή» σ. 462 επ.

Εικόνα 5.
Το κτήριο της διοίκησης
στο Παλαιό Φρούριο
στο οποίο στεγάστηκε
από το 1824 έως το 1840
η Ιόνιος Ακαδημία.
Αναγνωστική Εταιρία
Κέρκυρας.

δυο πολιτικών κομμάτων (μεταρρυθμιστές-ριζοπάστες), λεσχών, τυπογραφείων και εφημερίδων. Ακολούθως, στις 21 Μαΐου/2 Ιουνίου 1849, δημοσιεύθηκε η ΟΣΤ' Πράξη της Η' Ιονικής Βουλής με την οποία επιτρεπόταν η χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας σε όλη την Διοίκηση. Στο περιθώριο αυτών των εξελίξεων η Ογδόη Γερουσία εξέδωσε την ΞΕ' Πράξη στις 17 Μαΐου / 8 Ιουνίου 1848⁷⁰ την «σκοπόν έχουσα να υποχρεώση τα Επιχώρια Συμβούλια να επαγρυπνούσιν έκαστον εις τα ίδια Προκαταρκτικά και Δευτερεύοντα Σχολεία». Με αυτήν στόχευε αφενός στην καλύτερευση των κατώτερων και μέσων σχολείων, αφετέρου στην αξιοποίηση υπέρ της Εκπαίδευσης των αποφοίτων του Ιεροσπουδαστηρίου, δίνοντας πλέον τον πλήρη έλεγχο στους Ελληνορθόδοξους.

Τον Ιούνιο 1849, στο τέλος των ευρωπαϊκών επαναστάσεων και ενώ στο Ιόνιο Κράτος άρχισαν να γίνονται εμφανή τα μεγάλα δημοσιονομικά προβλήματα, ο Σήτον αντικαταστάθηκε από τον θιασώτη του βρετανικού ιμπεριαλισμού Ουόρντ⁷¹. Στις 15 Αυγούστου 1849 όργανα των «καταθονίων», του πολιτικού μορφώματος που ήταν προσκολλημένο στην Προστασία, που δεν είχαν ξεπεράσει τον διαλλακτικό τρόπο με τον οποίο ο Σήτον τον προηγούμενο χρόνο είχε αντιμετωπίσει τα αιματηρά γεγονότα της 14^{ης} Σεπτεμβρίου στην Κεφαλονιά, προκάλεσαν νέες αντικυβερνητικές ενέργειες στην Σκάλα. Η μαζικότητα της συμμετοχής, η βιαιότητα των συγκρούσεων και οι ωμότητες που διέπραξαν τα βρετανικά στρατεύματα δεν ανέκοψαν τις μεταρρυθμίσεις, είχαν όμως αποτελέσματα στη σχολική ζωή. Αυτή ακολουθούσε τους υπόλοιπους κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς δείκτες που είχαν επηρεαστεί από τους σεισμούς και την διπλωματική ένταση μεταξύ Βασιλείου της Ελλάδος και Βρετανίας, που οδήγησε στον αποκλεισμό των ελληνικών λιμανιών («Παρκερική» 7 Ιανουαρίου-17 Φεβρουαρίου 1850) και την καταστροφή των επτανησιακών ναυτεμπορικών δικτύων στο Αιγαίο και την Μικρά Ασία.

Την ίδια χρονιά δημιουργήθηκαν στη Ζάκυνθο εντάσεις εξ αιτίας της προσπάθειας προσηλυτισμού, που διαπιστώθηκε ότι γινόταν σε ιδιωτικά σχολεία από Έλληνες προτεστάντες, με αποτέλεσμα την αύξηση της δυσπιστίας της «κρατούσας» Ορθόδοξης Εκκλησίας και της πίεσης για μεγαλύτερο έλεγχο⁷².

Από δυο πηγές, τις αναφορές του αρμοστή και την Κρατική εφημερίδα, η εικόνα που έχουμε για την δημόσια εκπαίδευση το 1851 είναι η εξής⁷³.

70. Πράξεις της Ογδόης Γερουσίας του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων, 1849 και μονόφυλλο εις ΑΕΚ/Φ. Εκπαίδευση.

71. Sir Henry George Ward.

72. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, «Η αγγλική προστασία», σ. 189-218. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Γ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, pass. ΝΙΚΟΣ Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ, Η Εκπαίδευση (2021), σ. 186.

73. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΕΠΙΣΗΜΟΣ, αρ. 131 της 23 Ιουνίου/5 Ιουλίου 1851. σ. 1. Πρβλ. αρ. 190 της 7/19 Αυγούστου 1848 και αρ. 85 της 5/17 Αυγούστου 1850, ΣΤΑΥΡΙΝΟΥ ΜΙΡΑΝΤΑ, Στατιστικά, σ. 461-463.

ΝΗΣΙ	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	Αρμοστής	Εφημερίδα	Αρμοστής	Εφημερίδα	Αρμοστής	Εφημερίδα
Κέρκυρα	1.361	920	258	211	1.619	1.164
Κεφαλληνία	726	715	110	103	839	818
Ζάκυνθος	955	830	214	192	1.169	1.022
Λευκάδα	707	610	30	29	737	639
Ιθάκη	551	505	61	55	612	560
Κύθηρα	542	497	77	62	619	559
Παξοί	271	251	32	29	303	280
ΣΥΝΟΛΟ	5.113	4.528	782	710	5.895	5.238

Τον Σεπτέμβριο του 1853 ο καθηγητής του Ιονικού Πανεπιστημίου Κωνσταντίνος Ζαβιτσιάνος, ίδρυσε στην Κέρκυρα ελληνικό παρθεναγωγείο, ενώ την ίδια περίοδο λειτούργησαν το ιδιωτικό σχολείοαρρένων στη Ζάκυνθο του Λουδοβίκου-Ιγνάτιου Μαρτζώκη (1847-1848) και το συνεταιριστικό «Ελληνικόν Εκπαιδευτήριον» στο Αργοστόλι (Αύγουστος 1850) των Μιλτιάδη Κουρβισιάνου, Δημήτριου Δαυή και Παναγή Κουρκουμέλη. Στην Κεφαλονιά λειτούργησαν επίσης (Ιούλιος 1850), κοινοτικά σχολεία: στη Σάμνη «Σαμαία Σχολή», στη Πύλαρο «Η Ελλάς» με τον Γεώργιο Φλωριά και στο Ληξούρι η Πετρίτσειος Σχολή, του κληροδοτήματος Στάμου Δ. Πετρίτση (1849)⁷⁴.

Τον Μάρτιο του 1854 η Βρετανία και η Γαλλία εκδηλώθηκαν υπέρ της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στον Κριμαϊκό πόλεμο, με αποτέλεσμα την καταστροφή και των παραδοσιακών ναυτεμπορικών δικτύων των Επτανήσων στη Μαύρη Θάλασσα και την παύση των εισαγωγών σιτηρών, που οδήγησε σε ελλείψεις και εκτίναξη των τιμών, με πρώτα θύματα εργάτες και αγρότες. Την οικονομική στενότητα συμπλήρωσαν οι κακές χρονιές της αγροτικής παραγωγής και οι εστίες επιδημιών χολέρας και ευλογιάς, που μετέφεραν βίαια τα προβλήματα και στις άλλες τάξεις. Αυτές οι συνθήκες επέβαλαν την συμμετοχή των γονέων στην εκπαίδευση, την μείωση των scho-

λικών μονάδων και την μείωση μισθών και συντάξεων των δασκάλων. Εν τω μεταξύ στη Βουλή τα εκπαιδευτικά είχαν γίνει χώρος αντιπαράθεσης Ριζοσπαστών και Μεταρρυθμιστών, που δημιουργούσαν ένα κλίμα αβεβαιότητας. Τελικά, ύστερα από μεγάλες κοινοβουλευτικές εντάσεις, ψηφίστηκε στη Βουλή στις 15/27 Ιουλίου 1857 ο Νόμος Κ' «Περί Παιδείας», ο οποίος καθόρισε ως βαθμίδες τα Προκαταρκτικά Σχολεία, τα Λύκεια, το Γυμνάσιο, το Ιεροσπουδαστήριο και το Πανεπιστήμιο⁷⁵.

Τα Προκαταρκτικά Σχολεία λειτουργούσαν για ένα χωριό ή για κοντινά χωριά, με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο χωρίς να αποκλείεται η συνδιδασκτική. Εκπαίδευση και βιβλία παρέχονταν δωρεάν. Στην επιλογή των δασκάλων προβάδισμα είχαν οι κληρικοί που ήταν εκπαιδευμένοι και στις δυο μεθόδους. Η εκπαίδευση περιλάμβανε: Ελληνική Ανάγνωση, Γραφή και Γραμματική, Αριθμητική, Καλλιγραφία, Ορθόδοξη Κατήχηση και Στοιχεία Πρακτικής Γεωργίας. Τα Κεντρικά σχολεία συνέχιζαν να είναι 8, και στη διδασκαλία τους συμπεριλάμβαναν τα Αγγλικά. Ο Νόμος προνοούσε για την δημιουργία «Γυναικείου Σχολείου, προς εκπαίδευση των κορασιών». Τα Δευτερεύοντα Σχολεία παρέμεναν 8 και μετονομάζονταν σε «Λύκεια», με μαθήματα Ελληνικά, Λατινικά, Αγγλικά, Ιταλικά, στοιχεία Ρητορικής και Φιλοσοφίας, Ιστορίας, Γεωγραφίας, Χρονολογίας,

74. [ΔΙΟΝΥΣΙΑ ΜΕΣΣΑΡΗ], *Περίτσιο Γυμνάσιο Ληξουρίου*, Ληξούρι 2002, σ. 14. Διευθυντές ο Μητροφάνης Οικονομίδης ακολούθησαν οι Ευστάθιος Χαροκόπος (1851) και Άνθιμος Μαζαράκης (1855). Αργότερα (το 1860), λειτούργησε στο Αργοστόλι το Παρθεναγωγείο της Ζαΐρας Χοϊδά.

75. ΑΕΚ/Φ. Εκπαίδευση.

Αρχαιολογίας, Μαθηματικής (ολόκληρη η Άλγεβρα και η Στερεομετρία), στοιχεία Πρακτικής Γεωργίας, Ορθόδοξη Κατήχηση, στοιχεία Δογματικής, Εκκλησιαστική Ιστορία, Καλλιγραφία. Επιπρόσθετα διδασκόνταν στα τέσσερα μεγάλα νησιά Γαλλικά, Κατασχογραφία, Επιστολογραφία, Εμπορική Λογιστική, Ζωγραφική και Γυμναστική. Στην Κεφαλονιά και την Ιθάκη επιπλέον «την ναυτικήν διδασκαλίαν». Στην Κέρκυρα το Λύκειο συγχωνευόταν με το «Έλασσον Γυμνάσιον». Σε κάθε Λύκειο θα λειτουργούσε βιβλιοθήκη. Σε αντίθεση με τα Προκαταρκτικά η φοίτηση δεν ήταν δωρεάν. Το «Ακαδημαϊκόν Γυμνάσιον» συνέχιζε να λειτουργεί στην Κέρκυρα ως «Γυμνάσιον» με τα μαθήματα του Λυκείου και επιπρόσθετα Μαθηματικά, Στοιχεία Φυσικών Επιστημών και Ιχθυογραφία. Τα σχολεία ήταν υπό την επιτήρηση των Επιχωρίων Συμβουλίων.

Τέλη του 1857 «Άρχων της Δημοσίας Εκπαιδύσεως» τοποθετήθηκε ο Ανδρέας Μουστοξύδης, λίγο μετά την έκδοση του βιβλίου, του παλαιού ριζοσπάστη βουλευτή Ερμάννου Λούντζη: «Περί της εν Επτανήσω διοργανώσεως της Δημοσίας Εκπαιδύσεως», που απετέλεσε διαρκή πρόκληση των αντιπολιτευόμενων για αλλαγές. Σε αυτή τη δεύτερη θητεία

σημαντικά γεγονότα υπήρξαν η οικονομική ενίσχυση της «Πετριτσείου Σχολής Ληξουρίου», η έκδοση πολλών διδακτικών βοηθημάτων και η ψήφιση στις 30 Ιουνίου 1859 του κανονισμού των 10 «Σχολείων των κορασίων», που ήδη από τον Ιούλιο του 1858 είχαν συσταθεί. Από αυτά τρία λειτουργούσαν στην Κέρκυρα (πόλη, Μαντούκι, Γαρίτσα), δυο στην Κεφαλονιά (Αργοστόλι, Ληξούρι) και από ένα στις πόλεις των άλλων νησιών⁷⁶. Τα σχολεία παρακολουθούσαν κορίτσια 6 έως 12 ετών από τις 9πμ έως τις 12 και από 3μμ έως τις 6 ή 2μμ με 5και τα μαθήματα ήταν: Ορθόδοξη Κατήχηση, Ιερή Ιστορία, ελληνική ανάγνωση και Γραφή, Αριθμητική, Γυναικεία έργα (ράψιμο, μίτωμα, κύλωμα, σιδέρωμα, κέντημα) και στο σχολείο των πόλεων Αγγλικά. Τα σχολεία αυτά σύντομα δέχθηκαν την κριτική των Ενωτικών, που θεωρούσαν ότι δεν άντεχαν την πίεση των σχολείων της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, που σταδιακά εκτείνονταν στα νησιά. Γι' αυτό πρότειναν να προσκληθούν δασκάλες από το Ελληνικό Βασίλειο, εκπαιδευμένες στο Αρσάκειο Παρθεναγωγείο για να τονωθούν τα ελληνικά στοιχεία της εκπαίδευσης.

Το 1859 ο Μουστοξύδης υπέβαλε στη Γερουσία τον εξής πίνακα⁷⁷:

Γενικός Στατιστικός Πίναξ των αλληλοδιδασκτικών σχολείων των αρρένων

ΝΗΣΟΙ	ΑΣΤΟΙ		ΑΓΡΟΤΑΙ										ΓΕΝΙΚΟΝ ΑΘΡΟΙΣΜΑ			
	Ο ΟΝΟΣ ΟΔΗΘΗΣΜΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ					ΜΗ ΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ			ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ 1.000 ΤΩΝ		ΣΧΟΛΕΙΑ	ΜΑΘΗΤΑΙ		
			ΣΧΟΛΕΙΑ	ΜΑΘΗΤΑΙ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΣΧΟΛΕΙΑ	ΜΑΘΗΤΑΙ	ΛΟΓΟΣ ΜΑΘΗΤΩΝ ΠΡΟΣ 1.000 ΚΑΤΟΙΚ.	ΧΑΡΙΑ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ	ΧΑΡΙΑ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ			ΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ	ΜΗ ΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ
ΚΕΡΚΥΡΑ	68.153	16.637	1	110	54.526	38	2.234	43	120	49.382	17	2.144	960	10	39	2.344
ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ	72.537	14.900	2	270	57.637	36	2.074	36	182	55.857	17	1.780	970	30	38	2.536
ΖΑΚΥΝΘΟΣ	37.346	14.431	1	165	22.915	16	974	53	56	22.190	5	720	970	30	17	1.139
ΛΕΥΚΑΣ	20.352	1.534	1	150	15.818	16	680	43	30	14.259	5	1.549	900	100	17	830
ΙΘΑΚΗ	11.702	1.363	1	150	7.339	7	314	44	9	6.656	4	683	910	90	8	464
ΚΥΘΗΡΑ	12.107	1.272	1	65	10.835	8	518	47	38	10.067	5	768	930	70	9	583
ΠΑΞΟΙ	4.967	404	1	26	4.563	6	181	40	61	1.505	0	0	1.000	0	7	207
	227.174	56.541	8	936	170.633	127	6.975	42	496	162.926	53	7.619	950	50	135	8.103

Κερκύρα τη 3 Ιανουαρίου 1859
Α. Μουστοξύδης
Άρχων της Δημοσίας Εκπαιδύσεως

76. [ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΟΥΣΤΟΞΥΔΗΣ], *Τα κυριότερα*, σ. 101, 216-217.
77. [ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΟΥΣΤΟΞΥΔΗΣ], *Τα κυριότερα*, πίνακας ΚΔ'

Μετά τον θάνατο του Μουστοξύδη προσωρινός Άρχων τοποθετήθηκε ο συνεργάτης του καθηγητής Ιωάννης Ν. Οικονομίδης, ο οποίος ως ανάστημα της ιονικής εκπαίδευσης προσπάθησε με ιδιαίτερο ζήλο για την καλύτερη της, χωρίς όμως σημαντικά αποτελέσματα, αφού όλο το ενδιαφέρον της Πολιτείας και της Κοινωνίας ήταν στραμμένο στην εθνική αποκατάσταση με την Ένωση. Σύμφωνα με τις αναφορές του η κατώτερη και μέση εκπαίδευση παρουσίαζε αυτή την μορφή⁷⁸:

Προκαταρκτικά Σχολεία του Κράτους

ΕΤΟΣ	ΣΧΟΛΕΙΑ	ΜΑΘΗΤΕΣ
1849	105	3.731
1856	124	4.979
1858	124	4.883
1861	131	6.311

Μαθητές στα Δευτερεύοντα Σχολεία του Κράτους

ΝΗΣΙ	1850-1	1851-2	1852-3	1853-4	1854	51855-6	1856-7
Κέρκυρα	50	52	70	76	68	76	71
Κεφαλονιά	65	55	51	65	60	64	88
Ζάκυνθος	20	24	30	35	50	26	24
Λευκάδα	4	7	18	42	42	46	51
Ιθάκη	30	44	34	40	36	30	38
Κύθηρα	19	24	14	30	34	30	30
Παξοί	18	22	20	17	18	15	17
ΣΥΝΟΛΑ	206	228	237	305	308	287	319

Από άλλη πηγή γνωρίζουμε ότι 1864 στο Ιόνιο Κράτος λειτουργούσαν 139 αλληλοδιδασκικά σχολεία αγοριών και 10 κοριτσιών⁷⁹. Αυτή ήταν η κατάσταση της μέσης και κατώτερης εκπαίδευσης στις 21 Μαΐου / 2 Ιουνίου 1864 όταν σύμφωνα με την Συνθήκη του Λονδίνου (17/29 Μαρτίου 1864) ενώθηκαν σε κοινό Βασίλειο το Ελληνικό και το Ιονικό Κράτος. Ένα χρόνο αργότερα στις 20 Δεκεμβρίου 1865 ψηφίστηκε ο Νόμος ΡΗ', με τον οποίο η μέση και κατώτερη εκπαίδευση ακολουθούσε το εφαρμοζόμενο στο υπόλοιπο Ελληνικό κράτος σύστημα με τη δημιουργία τεσσάρων «Γυμνασίων» και δώδεκα «Ελληνικών Σχολείων» για τη μέση εκπαίδευση. Με άλλο νομοθέτημα αξιολογήθηκαν

τα Προκαταρκτικά και στη θέση τους λειτούργησαν τα «Δημοτικά» ή «Του Λαού Σχολεία», αγοριών και κοριτσιών με δασκάλους και δασκάλες αντίστοιχα, αυξάνοντας σημαντικά τους αριθμούς σχολείων, δασκάλων και μαθητών-μαθητριών. Τα μεσαία σχολεία αντικαταστάθηκαν από τα τριτάξια «Ελληνικά σχολεία» και το τετρατάξιο «Γυμνάσιο» απ' όπου στη συνέχεια ένας απόφοιτος μπορούσε να εισαχθεί στο Πανεπιστήμιο.

Η εκπαίδευση των κατοίκων του Ιονίου τα κρίσιμα χρόνια 1797-1864 παρουσιάζει νεωτερισμούς, εξαρτήσεις, αυτοπεριορισμούς, ανισότητες και ανασυντάξεις. Βεβαίως δεν πρέπει να παραβλεφθεί το

78. Ι[ΩΑΝΝΗΣ] Ν.ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Εκδεις*, πίνακες.

79. ΑΕΚ/Φ. Εκπαίδευση.

γεγονός ότι κατά τη διάρκεια όλων των ξένων διοικήσεων οι συνθήκες της παρεχόμενης κατώτερης εκπαίδευσης σε εργάτες και αγρότες στα μητροπολιτικά τους εδάφη δεν ήταν καλύτερες όπως επίσης και οι συνθήκες υγείας, διαβίωσης και απασχόλησης των παιδιών. Μόνο κατά την τελική φάση του βρετανικού προτεκτοράτου και υπό την πίεση της παρουσίας των ιδιωτικών σχολείων, ιδιαίτερα εκείνων που λειτουργούσαν οι ξένες ιεραποστολές και της συνεχούς κριτικής των ενωτικών μπόρεσε να ανακάμψει ανταποκρινόμενη στις ανάγκες του πληθυσμού συμβάλλοντας στην ανάπτυξη της κοι-

νωνίας, αλλά και πάλι όχι πλήρως εξ αιτίας των μεγάλων δημοσιονομικών προβλημάτων που δημιούργησαν οι σπάταλες αρμοστείες, το Κριμαϊκός πόλεμος, οι σεισμοί και οι επιδημίες. Εν τέλει η διαμόρφωση του χαρακτήρα της εκπαίδευσης στα Επτάνησα αυτή την περίοδο οφείλεται στο γεγονός ότι ακολούθησε ασυντόνιστα αφενός τα εισοδήματα, την παραγωγή, το εμπόριο, τον πληθυσμό, αφετέρου υπό την πίεση του προτεκτοράτου την ευρωπαϊκή συγκυρία και την επιθυμία των κατοίκων για εθνική αυτογνωσία και αυτοπροσδιορισμό.

Βιβλιογραφία κατ' επιλογήν

- Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) /Αρχεία Νομού Κέρκυρας (ΑΝΚ) /Δημοκρατικοί Γάλλοι (ΔΓ)
- Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) /Αρχεία Νομού Κέρκυρας (ΑΝΚ) /Ρωσσοτούρκοι (ΡΤ)
- Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) /Αρχεία Νομού Κέρκυρας (ΑΝΚ) /Αρχείο Ιονίου Γερουσίας (ΑΙΓ) Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) /Αρχεία Νομού Κέρκυρας (ΑΝΚ) /Αρχείο Ιονίου Γερουσίας (ΑΙΓ)/Επτάνησος Πολιτεία (ΕΠ)
- Atti emanati dal Quinto Parlamento degli Stati Uniti delle Isole Jonie sotto la costituzione del 1817 durante la sua Seconda sessione tenuta nell' anno 1835. Stampati con autorizzazione del Governo Generale. Nella stamperia del Governo Corfù, 1835.
- Atti emanati dal Settimo Parlamento degli Stati Uniti delle Isole Jonie sotto la costituzione del 1817 durante la sua prima sessione tenuta nell' anno 1842. Stampati con autorizzazione del Governo Generale. Nella stamperia del Governo Corfù, 1842.
- Εφημερίς του Ενωμένου Κράτους των Ιονικών Νήσων, Αδεία Υπερέτα δημοσιευθείσα, Κορφοί εν τη Τυπογραφία της Διοικήσεως – Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Jonie, Pubblicata con autorizzazione Nella stamperia del Governo, Corfù, (1828-1842) .
- Εφημερίς Επίσημος του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων, Αδεία Υπερέτα δημοσιευθείσα, Κορφοί εν τη Τυπογραφία της Διοικήσεως – Gazzetta Ufficiale degli Stati Uniti delle Isole Jonie, Pubblicata con autorizzazione Nella stamperia del Governo, Corfù (1848-1850).
- ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΚΕΡΚΥΡΑΣ/ Φ. Εκπαίδευση, (ΑΕΚ/Φ. Εκπαίδευση)
- ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΚΕΡΚΥΡΑΣ/ Αρχείο Guilford
- ΕΛΕΝΗ ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *Η Ιόνιος Ακαδημία. Το χρονικό της ίδρυσης του πρώτου εθνικού πανεπιστημίου (1811-1824)*, Ο Μικρός Ρωμπός, Αθήνα 1997.
- ΠΑΝΑΓΗΣ Δ.ΑΛΙΠΡΑΝΤΗΣ, «Η Σχολή του Νεόφυτου Βάμβα στο Αργοστόλι (1822-1825)», Πρακτικά του ΙΑ΄ Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Αργοστόλι 21-25 Μαΐου 2018, τ. ΙΙ, επιμ. Ηλίας Τουμασάτος, Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, Αργοστόλι 2019, σ. 559-567.
- ΔΑΥΙΔ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, «Πρόταση για τη μελέτη των εκπαιδευτικών πραγμάτων της Επτανήσου Πολιτείας», *Διαδρομές και στάσεις στη Νεοελληνική Εκπαίδευση, 19^{ος}-20^{ος} αι.* Προλογικό σημείωμα Αλέξης Δημαράς, (Αθήνα, 2008^α, 2016β), σ. 595- 608.
- Ο ΙΔΙΟΣ, Τα Προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929), τ. Γ, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολογίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς 17, Αθήνα 1989.
- ΔΗΜΗΤΡΗΣ Δ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, *Η αγωγή του ποδίτη. Η γαλλική παρουσία στο Ιόνιο (1797-1799) και το έθνος των Εδδήνων*. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης (2020), σ. 262-275.
- Ν[ΙΚΟΛΑΟΣ] ΓΕΡΑΚΑΡΗΣ, «Δημοσία Εκπαίδευσις εν Επτανήσω», *Πρακτικά του εν Κερκύρα Α΄ Πανιονίου Συνεδρίου, 20-22 Μαΐου 1914, Αθήναι 1915*, σ. 250-258.
- ΕΛΛΗ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, «Η Επτανήσιακή Παιδεία στα χρόνια της ξενοκρατίας», *Κερκυραϊκά Χρονικά 15 (1970)*, σ. 101-121.
- ΣΠ[ΥΡΙΔΩΝ] ΔΕ ΒΙΑΖΗΣ, «Η Εκπαίδευσις εν Επτανήσω, 1386-1864», *Εθνική Αγωγή*, Διευθυντής συντάξεως Γεώργιος Δροσίνης, Αθήναι τυπ. Μ. Ι. Σαλίβερος, τ. Α΄ σ. 6-23, τ. Α΄ (29 Φεβρουαρίου 1904) σ. 60-80, τ. Α΄ (τχ Η, Θ, Ι, 1904) σ. 387-421.
- Ο ΙΔΙΟΣ, «Δεκαετής Ιστορία της εν Ζακύνθω εκπαίδευσέως (1806-1816)», *Η εικονογραφημένη* τχ. 52, (Φεβρουάριος 1909), σ. 56-57, τχ 54 (Απρίλιος 1909) σ. 94, τχ 55 (Μάιος 1909) σ. 106-107.

- Ο ΙΔΙΟΣ, «Τα εν Ζακύνθω σχολεία κατά το τέλος της Αγγλικής Προστασίας», *Επτάνησος*, έτος Γ', Ζακύνθος από αρ. 90 (21 Μαΐου 1926) έως αρ. 112 (27 Νοε. 1926).
- ΚΩΣΤΑΣ ΔΑΦΝΗΣ (επιμ), *Αρχείο Ιωάννου Καποδίστρια*, Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών, (τόμοι 9), τ. Α' (1976).
- ΑΓΓΕΛΟΔΙΟΝΥΣΗΣ ΔΕΜΠΙΟΝΟΣ, «Η Παιδεία στην Κεφαλονιά στα χρόνια της Αγγλοκρατίας», *Παρουσιάζει ΚΔ (1982)*, σ. 246-295.
- Κ[ΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ] ΑΘ. ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ, «Η Ιόνιος Ακαδημία του κόμιστος Γκίλφορντ κατά χειρόγραφον της συλλογής Βλαχογιάννη», *Ελληνική Δημιουργία* 31 (1949) σ. 9-25.
- ΣΤΑΜΑΤΟΥΛΑ ΖΑΠΑΝΤΗ, «Η εκπαίδευση κοριτσιών στα πρώτα χρόνια μετά τη συγκρότηση του Ιονίου Κράτους Από το σχολείον δεσποινίδων στο σχολείο των φτωχών», *Κεφαλληνικά Χρονικά* τ. 15 (2014), σ. 391-410.
- ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΙΔΗ, «Η λειτουργία του Δημοσίου Σχολείου στα Κύθηρα (1805-1807)» *Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Κυθηραϊκών Μελετών: Κύθηρα Μύθος και πραγματικότητα*, τ. Δ', Κύθηρα 2003, σ. 105-125.
- ΓΙΩΡΓΟΣ ΖΟΥΜΠΟΣ, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα επί δημοκρατικών Γάλλων, Ε-Ζ χρόνος της Γαλλικής Δημοκρατίας (1797-1799)*, Διπλωματική εργασία, Φ. Μ. Σ, Πανεπιστημίου Πάτρας (1979-1980, αδημοσίευτη).
- ΛΕΩΝΙΔΑΣ Χ. ΖΩΗΣ, *Ιστορία της Ζακύνθου*, Αθήναι 1955, σ. 334-343.
- ΣΠΥΡΙΔΩΝ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ, *Αναμνηστικόν Τεύχος της Πανονίου Εκδέσεως, Μέρος Β', Δημοκρατούμενοι Γάλλοι*, Κέρκυρα 1917.
- Ο ΙΔΙΟΣ, «Περί της Εκπαιδύσεως εν Επτανήσω, 1453-1864». *Κερκυραϊκά Χρονικά*, 5 (1956).
- Α[ΝΔΡΕΑΣ] Μ. ΙΔΡΩΜΕΝΟΣ, «Περί της εν ταις Ιονίοις Νήσοις εκπαιδύσεως από της εις τους Ενετούς υποταγής μέχρι της εθνικής αυτών αποκαταστάσεως 1386-1864», *Εθνικόν Ημερολόγιον του έτους 1874*, Αθήναι 1873, σ. 198-237.
- [ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΚΑΛΑΪΤΖΗ], Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, *Επτανησιακά Έντυπα. Αρχείο Ιστορικών Εγγράφων. Καταγραφή-Βιβλιογραφική παρουσίαση Κωνσταντίνα Καλαϊτζή* (τόμοι 2), τ. Α' 1744-1840, Αθήνα 2013.
- ΣΠΥΡΟΣ Γ. ΚΑΝΤΑΣ, «Η συμβολή του Ιεροσπουδαστηρίου Κερκύρας στην επάνδρωση των σχολείων», *Ι' Διεθνές Πανόνιο Συνέδριο. Τα Πρακτικά VI. Αρχεία-Τυπογραφία- Παιδεία*. Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών Κερκυραϊκά Χρονικά, Περίοδος Β', τ. ΙΓ' (2018), σ. 459-470.
- Ο ΙΔΙΟΣ, «Η εκπαίδευση στη νότια Κέρκυρα κατά την εποχή της βρετανικής προστασίας», *Πρακτικά ΙΑ' Διεθνούς Πανονίου Συνεδρίου*, Αργοστόλι Κεφαλονιάς 21-23 Μαΐου 2018, (2019).
- ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΤΡΑΜΗΣ, Αρχιεπίσκοπος Ζακύνθου, *Φιλολογικά Ανάλεκτα Ζακύνθου*, Εν Ζακύνθω, εκ του τυπογραφείου Η Αυγή Ν. Κοντόγιωργα, 1880.
- ΕΛΕΝΗ ΚΟΥΚΟΥ, *Ο Καποδίστριας και η παιδεία (1803-1822)*. Α' Η Φιλολογική Εταιρεία της Βιέννης, Αθήνα 1958^α, 1966^β.
- ΝΙΚΟΛΑΟΣ [ΝΙΚΟΣ] Κ. ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗΣ «Κύπριοι καθηγητές και σπουδαστές στην Ιόνιο Ακαδημία», *Πρακτικά Πρώτου Κυπρίου Συμποσίου «Κύπρος- Επτάνησος»*, Λάρνακα 12-13 Νοεμ. 1994, *Λάρνακα 1997*, σ. 65-72 και παράρτημα.
- Ο ΙΔΙΟΣ, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα κατά τη διάρκεια της βρετανικής προστασίας (1816- 1864)*, Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Αθήνα 2002.

- Ο ΙΔΙΟΣ, «Η εκπαίδευση της Κερκυραίας στο Ιόνιο Κράτος», *Πρακτικά Στ' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Ζάκυνθος 1997*, τ. 3, Αθήνα 2002, σ. 137-157.
- Ο ΙΔΙΟΣ, «Εκπαιδευτικά της νήσου Ζακύνθου», *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Δωδώνη, Ιστορία και Αρχαιολογία Α' μέρος 1800-1836*, τ. ΛΔ' (2005), σ.107-163, Β' μέρος 1836-1864, τ. ΛΕ' (2006), σ. 180-233 [και ανάτυπα].
- Ο ΙΔΙΟΣ, «Οι ριζοσπάστες και η δημόσια εκπαίδευση του Ιονίου Κράτους: Τα όρια της αντιπολίτευσης και της αντίδρασης», *Ιονικά Ανάλεκτα*, 5 (2015) σ. 103-138.
- Ο ΙΔΙΟΣ, «Κολλέγια κυρίων και σχολεία κυρίων. Η απάντηση του προτεκτοράτου στη δημόσια εκπαίδευση του Ιονίου Κράτους». *Ι' Διεθνές Πανίονιο Συνέδριο. Τα Πρακτικά VI. Αρχαία-Τυπογραφία-Παιδεία*. Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών Κερκυραϊκά Χρονικά, Περίοδος Β', τ. ΙΓ (2018) σ. 445-457.
- Ο ΙΔΙΟΣ, «Ιόνια Νησιά», *Ανδρέας Κάλβος, Έργα*, τ. Β' Πεζιά κείμενα, Επιστημονική επιμέλεια Δημήτρης Αρβανιτάκης, Μουσείο Μπενάκη Αθήνα, 2018, σ.51-60. Το κείμενο της ανταπόκρισης και η μετάφρασή του από τον Δημήτρη Αρβανιτάκη σ. 134-145.
- Ο ΙΔΙΟΣ, «Το Ιονικό Πανεπιστήμιο ως επίκεντρο του ανταγωνισμού της Γερουσίας και Κοινοβουλίου κατά την τελική φάση του Ενωτικού Αγώνα», *Επιστημονική Ημερίδα: Ιόνιος Ακαδημία 190 χρόνια από την ίδρυσή της. Το ιστορικό πλαίσιο. Κέρκυρα, 10 Δεκεμβρίου 2014*, Ιόνιο Πανεπιστήμιο-Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιος Εταιρεία Ιστορικών Μελετών, Κέρκυρα 2019, σ. 33-47.
- Ο ΙΔΙΟΣ, «Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα. Από τους Γάλλους Δημοκρατικούς έως την Ένωση (1797-1864)». *Εγχειρίδιο Ιστορίας Ιονίων Νήσων*. Περιφέρεια Ιονίων Νήσων. επιμ. Θ. Γ. Παππάς, Κέρκυρα 2019, σ. 472-488.
- Ο ΙΔΙΟΣ, *Η εκπαίδευση στη Ζάκυνθο. Τα κρίσιμα χρόνια 1797-1864*. Ίδρυμα Παιδαγωγικών Μελετών και Εφαρμογών, Αθήνα 2021.
- ΔΑΦΝΗ Ι.-Δ. ΚΥΡΙΑΚΗ, «Κερκυραϊκό Αρχείο Guilford», *Εκτακτο Δελτίο Αναγνωστικής Εταιρίας Κερκύρας*, Κέρκυρα 1984.
- ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΛΕΟΝΤΣΙΝΗΣ, *Ζητήματα Επτανησιακής κοινωνικής ιστορίας*, Αδελφοί Τολίδη, (Αθήνα) 1991.
- Ο ΙΔΙΟΣ, *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και εκπαίδευσης*, Αθήνα, 1995.
- Ο ΙΔΙΟΣ, Πολυπολιτισμικότητα και σχολική ιστορία, Ατραπός (Αθήνα, 2007).
- Ο ΙΔΙΟΣ, «Θεσμικές καινοτομίες στην Επτανησιακή εκπαίδευση (1780-1864)», *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, επιμ. Σήφης Μπουζάκης, δύο τόμοι, Gutenberg, 2011, τ.1, σ. 287-308.
- ΕΡΜΑΝΝΟΣ ΚΟΜΗΣ ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Περί της εν Επτανήσω διοργανώσεως της δημοσίας εκπαιδευσεως*, Αθήναι 1857.
- Ο ΙΔΙΟΣ, *Επτάνησος Ποδηγία*, μτφρ Αβιγαϊλ Λούντζη- Νικοκάβουρα, Κέρκυρα 1968.
- Ο ΙΔΙΟΣ, *Τα Επτάνησα επί Γάλλων δημοκρατικών (1797-1799)* μτφρ Αβιγαϊλ Λούντζη- Νικοκάβουρα, Κέρκυρα 1971.
- [ΔΙΟΝΥΣΙΑ ΜΕΣΣΑΡΗ], *Περίοισιο Γυμνάσιο Αηξουρίου*, Ληξούρι 2002.
- π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, «Η Ιόνιος Ακαδημία (κριτική παρουσίαση του ομώνυμου βιβλίου του G.P. Henderson)», *Παργασός*, τ. 23 (1981), σ. 321-375.
- Ο ΙΔΙΟΣ, « Η αγγλική προστασία και οι "GreekProtestands" της Ζακύνθου. (Ένα επεισόδιο του Ριζοσπαστικού αγώνα). Πρακτικά του Ε' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, (Αργοστόλι-Ληξούρι, 17-21

- Μαΐου 1986) τ. 2 (Ιστορία 1810-1955) Γ. Επιμέλεια Γ.Ν. Μοσχόπουλος Επιμέλεια τόμου Π. Μοσχονά Αργουσόλι 1989, σ. 189-218.
- Ο ΙΔΙΟΣ, «Λόρδος Φρειδερίκος-Δημήτριος Γκίλφορντ, Ένας ακραιφνής Ορθόδοξος και Έλληνας», *Κεφαλληνικά Χρονικά* 13 (2012), σ. 503-512.
- ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Γ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, *Βρετανική διπλωματία και Ορθόδοξη Εκκλησία στο Ιόνιο Κράτος. Η εκκλησιαστική ποδοτική του Βρετανού αρμοστή Sir Howard Douglas (1835-1841)*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 2016.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΜΟΣΧΟΝΑ, «Η εκπαίδευση στην Κεφαλονιά το πρώτο μισό του 19^{ου} αι.», *Κεφαλληνικά Χρονικά*, τ. 8, Αργουσόλι 1999, σ. 305-320.
- [ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΟΥΣΤΟΞΥΔΗΣ], *Τα κυριώτερα της περί Παιδείας επισήμου του Άρχοντος αλληλογραφίας προς την Εκδαιμπροτάτην Γερουσίαν*, Μέρος Α', Κέρκυρα 1859.
- Ο ΙΔΙΟΣ, *Προς την ευγενεσιότην Βουδήν, Έκθεσις περί της Δημοσίας εκπαιδύσεως παραγγελομένη τω Άρχοντι υπό του 54 άρθρου του Κ' Νόμου του ενδεκάτου Κονοβουδίου*, Κέρκυρα 1859.
- Ι[ΩΑΝΝΗΣ] Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Έκθεσις επί της δημοσίας εκπαιδύσεως, καθυποβηθείσα τη ευγενεσιότην Βουδή τον 12ον Κονοβουδίου κατά την πρώτην αυτήν σύνοδον υπό του προσκαίρως επιτελούντος καθήκοντα Άρχοντος*, Κέρκυρα 1862.
- ΒΑΝΑ ΠΑΝΔΗ-ΑΓΑΘΟΚΛΗ, «Παρουσίαση του βιβλίου “Κατάχψεις Γεωπονικής Χημείας και Γεωλογίας”, μετάφραση Ροβέρτου Πελεκάση», *Χημικά Χρονικά* 4 (2016), σ. 11-13.
- ΠΑΝΟΣ Γ. ΡΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ, *Η εκπαίδευση στη Λευκάδα 1613-1950*, Αθήνα 1994.
- Γ[ΕΡΑΣΙΜΟΣ] ΣΑΛΒΑΝΟΣ - Β[ΑΣΩ] ΣΑΛΒΑΝΟΥ, «Περί της Ιονίου Ακαδημίας και του ιδρυτού της Φρειδερίκου Νώρθ Κόμπτος Γκίλφορντ», *Ελληνική Δημιουργία* 31 (1949), σ. 763-814.
- ΑΛΟΗ ΣΙΔΕΡΗ, «Η εκπαίδευση στα Επάνησα όπως εμφανίζεται στα πιστοποιητικά σπουδών των υποψηφίων φοιτητών του πανεπιστημίου της Πίζας, 1842-1860», *ΣΤ' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997, Πρακτικά* (3 τόμοι) τ. Γ', σ. 187-203.
- ΜΙΡΑΝΤΑ ΣΤΑΥΡΙΝΟΥ, «Στατιστικά στοιχεία για τη Δημόσια Εκπαίδευση στην Επάνησο κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας», *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας “Το Ιόνιο Κράτος 1815-1864”*, Επιμέλεια Παναγιώτα Μοσχονά, Αθήνα 1997, σ. 455-477.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΤΖΙΒΑΡΑ, «Σχολεία και δάσκαλοι στη Ζάκυνθο στα χρόνια του λατίνου επισκόπου Francesco Gozadino (1654-1673)», *Παρνασσός* 40 (1998), σ. 252-283.
- Η ΙΔΙΑ, *Από την Εγγραμματοσύνη στη Λογισσύνη. Θέματα παιδείας των βενετών υπηκόων στον ελληνικό χώρο*, εκδόσεις Ενάλιος, Αθήνα 2012.
- Η ΙΔΙΑ, «Όψεις της εκπαίδευσης στο “Κράτος της Θάλασσας” στα χρόνια των Βενετών κυριάρχων». *Εγχειρίδιο Ιστορίας Ιονίων Νήσων*. Περιφέρεια Ιονίων Νήσων, επιμ. Θ. Γ. Παππάς, Κέρκυρα 2019, σ. 457-472.
- ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΥΠΑΛΛΟΣ-ΙΑΚΩΒΑΤΟΣ, *Ιστορία της Ιόνιας Ακαδημίας*, Έκδοση-Εισαγωγή-Σχόλια Σπύρος Ι. Ασδραχάς, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Ερμής 1982.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΙΩΤΗΣ, *Ιστορικά απομνημονεύματα Επτανήσου, τ. 6, περιέχων την ηθικήν κατάστασιν από βενετοκρατίας μέχρι των ημερών ημών*, Εν Ζακύνθω, Τυπογραφείον Ο Φώσκολος, 1887.
- Ο ΙΔΙΟΣ, *Ιστορία των Ιονίου Κράτους από της συστάσεως αυτού μέχρις Ενώσεως, Έτη 1815-1864*. τ. Β', Ζάκυνθος 1877α.
- Ο ΙΔΙΟΣ, «Περί Ζακυνθίων Ακαδημιών και Ακαδημακών», *Επίς Ζακύνθου*, αρ. φ. 963-965.

- G[EOURGE] P[ATRICK] HENDERSON, *Η Ιόνιος Ακαδημία*, Κέντρο Ερεύνων και Διεθνούς Επικοινωνίας Ιόνιος Ακαδημία, μτφ Φ.Κ. Βώρος, Κέρκυρα 1980, σ. 13-25.
- STAMATIOS TH. LASKARIS, *L'Académie Ionienne: Un Institut Litteraire a Corfou sous la domination napoléonienne*, Les Imprimeurs techniques, F. Michel, [1925].
- GEORGE N. LEONTSINIS, *The island of Kythera: A Social History (1700-1863)*, National and Kapodostrian University of Athens, S. Saripolos Library, Athens 1987.
- ΟΙΔΙΟΣ, «Northwest European influences of education in the Ionian Islands (1780-1864)» *History of the European Ideas* τ. 19, 4-6 (1994) σ. 575-581.
- MARIA PASCHALIDI, *Constructing Ionian Identities: The Ionian Islands in British Official Discourses, 1815-1864*, Doctoral Thesis, University College London, 2009.
- NIKOS TOMPROS, «The Monitorial System of Education in the Ionian State: The example of the Ithaca Primary Schools», *History of Education Researcher* 105 (May 2020), σ. 21-31.
- CESARE USIGLIO- LEONE DI SEMO, *Discorso recitati nell' aperture del istituto d' educazione degli Israeliti*. Corfù, 1843.